

LPSR Valsts drošības komitejas ārštata darbinieku (aģentu) un informatoru identitātes un tiesas procesi par sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu: apspriešana presē un publiskajā telpā

Dr. hist. Jānis Taurēns

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklis

Pētījuma avotu bāze pamatā ir publikācijas preses izdevumos *Diena*, *Neatkarīgā Rīta Avīze*, *Latvijas Avīze*, kā arī citi izdevumi, kas atspoguļoja tiesas prāvas par sadarbības faktu ar Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (LPSR) Valsts drošības komiteju (VDK)¹ un strīdus par aģentu identitāti. Tāpat izmantotas tās nedaudzās publikācijas oficiālajā laikrakstā *Latvijas Vēstnesis*, kur likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* paredz publicēt 15. panta devītā un desmitā daļa paredz publicēt sprieduma rezolutīvo daļu divos gadījumos: pirmkārt, ja sadarbības fakts ir konstatēts, otrkārt, ja sadarbības fakts nav konstatēts, bet pārbaudāmā persona lūdz. Tāpat publikācijas, ko paredz Saeimas vēlēšanu likuma 15. panta 4. punkts, proti:

“to kandidātu vārdi un uzvārdi, attiecībā uz kuriem Totalitārisma seku dokumentēšanas centram ir ziņas, ka tā rīcībā, Valsts arhīvā vai citās valsts glabātavās ir dokumenti, kas liecina, ka šie kandidāti varētu būt sadarbojušies ar PSRS, Latvijas PSR vai ārvalstu valsts drošības dienestiem, izlūkdienestiem vai pretizlūkošanas dienestiem kā šo

¹ Atsevišķs tiesas process, ko regulē likums “Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu” (*Latvijas Vēstnesis*, Nr. 65 (196), 1994, 2. jūnijs).

dienestu ārstata darbinieki, aģenti, rezidenti vai konspiratīvā dzīvokļa turētāji. “²

Republikas pilsētas domes un novada domes vēlēšanu likuma pārejas noteikumu 3. punkts paredz veikt pārbaudi par deputāta kandidātu, kas nav pārkāpis nosacījumu, ka nedrīkst pieteikt un ievēlēt deputāta kandidātu, kas ir sadarbojies ar “PSRS, LPSR vai ārvalstu valsts drošības dienestu, izlūkdienestu vai pretizlūkošanas dienestu štata darbinieku”. Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs (TSDC) un Centrālā vēlēšanu komisija. Tā kā iepriekš nevar zināt par sadarbības fakta esību, tad likuma izpilde saistāma ar atklātību. Diemžēl, 2017. gada pašvaldības vēlēšanās TSDC un Centrālā vēlēšanu komisija publikāciju par sadarbību liecinošiem dokumentiem publicēja, neminot konkrētus vārdus.³ Visbeidzot pētījumā nedaudz izmantota latviešu trimdas prese.

No izmantotās literatūras varētu vispirms atzīmēt VDK zinātniskās izpētes komisijas locekļa un pētnieka, Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas priekšsēdētāja M. iur. Jura Stukāna zinātniskās publikācijas VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstos, kam ir metodiska nozīme un kas dod iespēju salīdzināt sadarbības fakta konstatēšanas prāvu kopējo skaitu ar publiskajā telpā apspriesto skaitu. Nozīmīga ir Stukāna atziņa, ka tiesu prakses analīze atklāj, ka VDK darbinieku liecības parasti nesatur ziņas par faktiem, kas “dod pamatu atzīt personas apzinātu slepenu sadarbību ar VDK, jo pārbaudāmo personu liecinieks vai nu neatpazīst vai nespēj atcerēties sadarbības faktu vai sniegto ziņu saturu”.⁴ Tāpat pētniecībā neatsverama arī Jura Stukāna veikts tieslietu statistikas apkopojums, kas atklāj, ka kopš *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK*

² Saeimas vēlēšanu likums: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 86 (369), 1995, 6. jūnijs.

³ “SAB: Divi pašvaldību vēlēšanu deputātu kandidāti darbojušies LKP un VDK Robežapsardzē”, *LSM.LV*, 2017, 6. maijs. Pieejams: <http://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/sab-divi-pasvaldibu-velesanu-deputatu-kandidati-darbojusies-lkp-un-vdk-robezapsardze.a235505/>

⁴ Stukāns, Juris. “Tiesu nolēmumu analīze par sadarbības ar LPSR Valsts drošības komiteju fakta konstatēšanu”, *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 144. lpp.

konstatēšanu spēkā stāšanās dienas 1994. gada 3. jūnijā līdz 2015. gada 19. decembrim pirmās instances tiesa ir izskatījusi 298 lietas par sadarbības ar fakta ar VDK konstatēšanu;⁵ bet no 2015. gada 19. decembra līdz 2017. gada 18. oktobrim skatīta tikai viena sadarbības fakta ar VDK lieta pirmajā instancē. Noderīgas bija Dr. hist. Argitas Daudzes⁶ publikācijas. Interesantu ainu zīmē Ata Lejiņa memoriāli *Mūra drupinātājs*⁷.

Sākot pētījumu, bija izvirzītas divas hipotēzes: pirmkārt, presē pieejamo materiālu par tiesvedībām sadarbības fakta ar VDK konstatēšanai un diskusijām to sakarā fragmentārums un, otrkārt, minēto tiesvedību un diskusiju atspoguļojuma trūkums presē. Pētījuma rezultātā var teikt, ka apstiprinājās pirmā hipotēze. Materiāli tiešām ir fragmentāri. Otrā hipotēze apstiprinājās daļēji. Lielākā daļa sadarbības fakta lietu un diskusiju to sakarā nav guvusi atspoguļojumu presē, un arī tad, kad tam ir veltīta preses uzmanība, tad rakstīts ir visai maz.

Sarežģījumu kopumu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanā un publiskām diskusijām par to pamats ir meklējams Latvijas Republikas 5. Saeimas tiesību jaunrades rezultātā. Minami daži piemēri. Likums *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu*, ko bieži vien īsuma dēļ mēdz dēvēt par VDK likumu, radīja jaunu tiesas procesu, lai konstatētu sadarbības faktu ar VDK, un noteica VDK dokumentu izmantošanas kārtību, arī būtiskus ierobežojumus atklātībai. Saeimas vēlēšanu likums tā pamata redakcijā aizliedza kandidēt arī bijušiem Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) valsts drošības dienestu, izlūkdienestu vai pretizlūkošanas dienestu štata darbiniekiem.⁸ Pilsonības likuma

⁵ Stukāns, Juris. "Tiesu nolēmumu analīze par sadarbības ar LPSR Valsts drošības komiteju fakta konstatēšanu", *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 117. lpp.

⁶ Daudze, Argita. "PSRS propaganda un darbs pret latviešu trimdū Zviedrijā 20. gs. 60.–80. gados", *Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie Laiki*, 2008, Nr. 4., 92.–105. lpp.

⁷ Lejiņš, Atis. *Mūra drupinātājs jeb ceļš atpakaļ uz mājām*. Rīga: Jumava, 2002, 296 lpp.

⁸ Saeimas vēlēšanu likuma 5. panta 5. punkts.

pamata redakcijas 11. panta pirmās daļas 6. punkts paredzēja, ka Latvijas Republikas pilsonība nepienākas personām, kas

“ir bijušas PSRS (LPSR) VDK vai kādas citas ārvalsts drošības dienesta, izlūkdienesta vai citu speciālo dienestu darbinieki, informatori, aģenti vai arī konspiratīvo dzīvokļu turētāji, ja šis fakts konstatēts likumā noteiktajā kārtībā”.⁹

Sadarbība ar VDK un nepieciešamība to pārbaudīt radās visiem, kas vēlējās īstenot valsts varu ar vēlētu amatu, Saeimas un Ministru kabineta apstiprinātu amatu, civildienesta amatu palīdzību. Ierobežojumi skāra arī tos, kas vēlējās piedalīties politikā, sniedzot finansiālu atbalstu. Piemēram, Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likuma 6. panta pirmā daļa redakcijā, kas stājās spēkā 2004. gada 12. martā, paredzēja:

“Bijušajiem Valsts drošības komitejas štata, ārštata darbiniekiem un informatoriem ir aizliegts dāvinājumu (ziedojumu) vai jebkādā citā veidā finansēt politiskās organizācijas (partijas).”¹⁰

Likumsakarīgi, ka ierobežojumi bija attiecināti, ja bija runa par valsts, sabiedrības un indivīda drošības garantēšanu. Visbeidzot, ierobežojumi skāra arī Latvijas Republikas finansiālās saistības. Ierobežojumu apjoma revidēšanas nolūkā 2005. gada 27. aprīlī tieslietu ministre Solvita Āboliņa parakstīja un iesniedza izskatīšanai Ministru kabinetā starpinstitucionālas darba grupas sagatavotu un Tieslietu ministrijas virzītu informatīvo ziņojumu *Par VDK štata un ārštata darbiniekiem, kā arī VDK informatoriem likumos noteikto ierobežojumu nepieciešamības un pamatotības izvērtējums*.¹¹ Informatīvā ziņojuma teksta sagatavotāja bija Sanita Mertena, par projekta saturu un virzību atbildīgā amatpersona – valsts sekretārs Mārtiņš Bičevskis, par kontroli atbildīgā amatpersona – Ilze Brazauska un juridiskā dienesta vadītāja – valsts sekretāra vietniece

⁹ Pilsonības likums: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 93 (224), 1994, 11. augusts.

¹⁰ Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likums: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 114 (397), 1995, 2. augusts. Redakcijā, kas stājās spēkā 2004. gada 12. martā.

¹¹ Tieslietu ministre iesniedz valdībai informatīvu ziņojumu ar izvērtējumu par VDK darbiniekiem likumos noteikto ierobežojumu saglabāšanu, *TM.GOV.LV*, 2005, 27.

aprīlis. Pieejams: <https://www.tm.gov.lv/lv/aktualitates/tm-informacija-presei/tieslietu-ministre-iesniedz-valdibai-informativu-zinojumu-ar-izvertejumu-par-vdk-darbiniekiem-likumo-Red.-piez>.

likumdošanas jautājumos Inese Ņikuļceva, informatīvā ziņojuma iesniedzēja – ministre Solvita Āboltiņa.¹² Darba grupa secināja un tieslietu ministre atbalstīja:

“Daļai likumos noteiktajiem ierobežojumiem ir zudis leģitīmais mērķis, un līdz ar to personām noteiktie ierobežojumi nav samērīgi ar labumu, ko šādu ierobežojumu noteikšana dod valsts drošībai un sabiedriskai kārtībai, līdz ar to ierobežojumi būtu atceļami.”¹³

Darba grupa secināja, ka “ierobežojumi nav saglabājami” Prokuratūras likumā, Pilsētas domes, novada domes un pagasta padomes vēlēšanu likumā, Saeimas vēlēšanu likumā, Diplomātiskā un konsulārā dienesta likumā, Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likumā, Valsts civildienesta likumā, Valsts kontroles likumā, likumā *Par policiju*, likumā *Par valsts ieņēmumu dienestu*, Ugunsdrošības un ugunsdzēsības likumā, Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja likumā. Politiskai izlemšanai bija norādīti ierobežojumi Pilsonības likumā, Repatriācijas likumā.

Ministre darba grupas secinājumu sakarā iebilda, norādot uz sekojošiem apstākļiem, kas arī atspoguļoti informatīvajā ziņojumā:

“[...] demokrātiskai valsts iekārtai atbilstošāka būtu katra gadījuma individuālo apstākļu izvērtēšana un attiecīga lēmuma pieņemšana, balstoties tieši uz šo individuālo apstākļu izvērtējumu. Tomēr indivīda tiesības šajā gadījumā varētu tikt ierobežotas, ja pastāvētu pierādāmi apstākļi, ka indivīda tiesību ierobežošana nodarītu mazāku ļaunumu, nekā sabiedrības tiesību uz demokrātisku, no ārvalstīm neatkarīgu valsts iekārtu un valsts ārējo drošību. Šajā gadījumā būtu jābūt pieejamiem kritērijiem, metodoloģijai kādā veidā tiesa vai administratīvās pārvaldes iestādes, vai arī valsts drošības iestādes varētu noteikt sadarbības pakāpi ar totalitārā režīma represīvajiem dienestiem, veiktā darba PSRS drošības dienestos raksturu (proti, vai darbs bijis saistīts ar izlūkošanu, politiskās darbības izskaušanu vai deviantā kriminālisma izskaušanu), jāizvērtē vai personas individuālie kontakti, pieredze, speciālā drošības dienestu izglītība, sadarbības

¹² VDK štata un ārštata darbiniekiem, kā arī VDK informatoriem likumos noteikto ierobežojumu nepieciešamības un pamatotības izvērtējums: informatīvais ziņojums. Pieejams: tap.mk.gov.lv/doc/2005/TMZINO_270405_VDK.DOC Red. piez.

¹³ VDK štata un ārštata darbiniekiem, kā arī VDK informatoriem likumos noteikto ierobežojumu nepieciešamības un pamatotības izvērtējums: informatīvais ziņojums, 17. lpp. Pieejams: tap.mk.gov.lv/doc/2005/TMZINO_270405_VDK.DOC

pakāpe ar citiem PSRS un ārvalstu izlūkošanas vai pretizlūkošanas dienestiem var būt par pamatu, lai šī persona arī turpmāk varētu būt turpinājusi vai eventuāli varētu turpināt izlūkošanas darbības citas ārvalsts vai naidīgas ārvalsts politiskās organizācijas labā.”¹⁴

Darba grupas priekšlikumi tikai daļēji bija ņemti vērā. Savukārt mēģinājums virzīt Solvitas Āboltiņas politisko iniciatīvu ļaut Latvijas Republikas drošības dienestos strādāt PSRS drošības dienestu darbiniekiem, vadoties no personiskajiem nopelniem, apsprieda Latvijas Republikas 8. Saeimas Nacionālā drošības komisijā, bet normatīvu ietvaru neguva, jo neatbilda sadarbības nosacījumiem ar Ziemeļatlantijas līguma organizāciju.

Saeimas piecīši¹⁵ vai četrīšu lieta¹⁶

Plašu atspoguļojumu presē ieguva 5. Saeimas deputātu sadarbības fakta lietas. Tās izraisīja plašu interesi un sagādāja vilšanos gan tiesībsargājošo iestāžu pārstāvjiem, gan sabiedrībai. 1994. gada 27. aprīlī Saeimā nosauca piecu deputātu vārdus, kas varētu būt sadarbojušies ar VDK. Tie bija Georgs Andrejevs, Edvīns Inkēns, Aivars Guntis Kreituss, Roberts Mīlbergs un Andrejs Siliņš.¹⁷ Georgs Andrejevs savu sadarbību ar VDK publiski atzina un nožēloja publiskā vēstulē,¹⁸ bet Edvīns Inkēns, Aivars Guntis Kreituss, Roberts Mīlbergs un Andrejs Siliņš izlēma apstrīdēt publiski pausto ar jaunā tiesas

¹⁴ VDK štata un ārštata darbiniekiem, kā arī VDK informatoriem likumos noteikto ierobežojumu nepieciešamības un pamatotības izvērtējums: informatīvais ziņojums, 18. lpp. Pieejams: tap.mk.gov.lv/doc/2005/TMZINO_270405_VDK.DOC

¹⁵ Upleja, Sanita. “«Saeimas piecīši» čekas maisos”, *Latvija Amerikā*, Nr. 18, 1994, 30. aprīlis.

¹⁶ Bite, I. “Čekas smakas pagarinājums”, *Lauku Avīze*, Nr. 96, 1994, 6. decembris, 3. lpp.

¹⁷ Skat. vairāk Taurēns, Jānis. “Zinātniskā un sabiedriskā polemika par LPSR Valsts drošības komitejas dokumentāro mantojumu” *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 405.–406. lpp.

¹⁸ “G. Andrejevs: Tā, tas nu ir pateikts! Atklāta vēstule maniem vēlētājiem, draugiem un 5. Saeimas deputātiem”, *Diena*, Nr. 124, 1994, 28. maijs, Speciālizlaidums, 17.–19. lpp.

procesa palīdzību. LPSR VDK 1. daļas priekšnieks Gunārs Pudels prokuratūrā paskaidroja, ka aģentus Georgu Andrējevu ar pseidonīmu *Ziedonis* un Edvīnu Inkēnu ar pseidonīmu *Uģis*, uz kuru kartītēm ir viņa pašrocīgs paraksts, nekad personīgi nav satīcis, ar šādiem aģentiem nav strādājis un neatceras, bet lietas aizejot pensijā 1990. gada martā nodevis 1. daļas priekšniekam Robertam Anspakam¹⁹.

Minēto deputātu tieslietas iezīmēja tās tendences vai modeļus, kas guva nozīmīgu iespaidu uz tiesu praksi sadarbības fakta ar VDK lietām un kas plaši sastopami publiskajā diskursā. Daļā tieslietu VDK darbinieki liecināja to, ko vēlāk daudzkārt atkārtoja arī citos gadījumos, pat neiedziļinoties lietas būtībā, piemēram, ka VDK aģenta uzskaites alfabētisko un statistisko kartīti varēja noformēt arī bez tās personas ziņas, kuras sakarā uzskaites kartītes bija noformēta, vai arī ka zinātnieks varēja nezināt, ka viņa atskaites par zinātnisko darbību faktiski bija ziņojumi VDK, par ko liecinot, piemēram, VDK Informācijas analīzes daļas pretizlūkošanas automatizētājā elektroniskajā sistēmā (datu bāzē) *Delta* esošie ziņojumi (ja šī sistēma domāta pretizlūkošanai, tad gan kāds iemesls domāt, ka tajā atrodami arī visi LPSR VDK 1. daļas – izlūkošanas daļas – ziņojumi), un ka šo ziņojumu dēļ bija noformēti aģenta dokumenti, par ko liecina, piemēram, ieraksts aģentūras personas un darba lietu reģistrācijas žurnālā, alfabētiskā un statistiskā uzskaites kartīte.

1994. gada 15. februārī Latvijas Republikas ģenerālprokurora vietnieks Uldis Strēlis pieprasīja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra direktora vietas izpildītājam Indulim Zālītem pārbaudīt, vai TSDC atrodas aģentu ziņojumi par pieciem aģentiem, tajā skaitā aģentu *Ziedonis*, savervētu 1963. gada 23. martā ar personīgo un darba lietas numuru Nr. 1014, uzdodot meklēt LPSR VDK 5. daļas materiālos, ko par savu segvārdu vēlāk publiski atzina Georgs Andrējevs, Edvīna Inkēna lietas sakarā aģentu *Uģis*, savervētu 1981. gada jūnijā ar personīgo un darba lietas numuru Nr. 982, izslēgtu no aģentūras tīkla 1988. gada 26. septembrī, uzdodot meklēt LPSR VDK 1. daļas materiālos, kā arī Andreja Siliņas lietas sakarā aģentu *Kalns*,

¹⁹ LVA 1623. f., 1. a., 9703. l., 138., 138. o. p. lp. *Red. piez.*

savervētu 1972. gada 21. septembrī, uzdodot meklēt LPSR VDK 1. daļas materiālos²⁰.

Prese ziņoja, ka 1994. gada 16. novembrī Vidzemes priekšpilsētas tiesa atzina, ka Aivars Kreituss nav apzināti sadarbojies ar VDK, jo aģenta uzskaites kartīte ar segvārdu *Anatolijs* un ieraksts aģentūras personas un darba lietu reģistrācijas žurnālā ir nepietiekami pierādījumu apzinātai sadarbībai ar VDK. Šāds tiesas secinājums bija pamatots ar atziņu, ka aģenta uzskaites kartīti varēja iekārtot, neinformējot attiecīgo personu.²¹ Atziņas pamatā bija tādu VDK darbinieku kā Edmunds Johansons (1936-2017), kurš no 1984. gada 24. jūnija līdz 1989. gada 15. maijam bija LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieks²² un kas VDK priekšsēdētāja amatā nokļuva īsi pirms Latvijas Republikas neatkarības deklarēšanas 1990. gada martā²³, un Jānis Trubiņš, kas par LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieka amatā bija kopš 1989. gada aprīļa,²⁴ paziņoja, ka fiktīvas uzskaites kartītes varēja noformēt, lai “nepatiesi palielinātu savervēto skaitu”.²⁵

Līdzīgu sadarbības fakta ar VDK noliegšanas pamatu atspoguļoja *Lauku Avīze*.²⁶ 1994. gada 7. decembrī²⁷ Rīgas rajona tiesā²⁸ VDK darbinieks Aleksandrs Dmitrijevs, kam LPSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas starptautisko sakaru nodaļa bijusi piesega struktūra jeb toreizējo LPSR VDK štata darbinieku profesionālajā slengā “«jumta» iestāde”, noformējis aģenta uzskaites kartīti Pētera Stučkas Latvijas Valsts Universitātes Cietvielu fizikas institūta darbiniekam Andrejam Siliņam, izdomājis viņam segvārdu *Kalns*, “pašam zinātniekam nezino”. Dmitrijevs arī apgalvoja, ka Siliņu

²⁰ Latvijas Republikas prokuratūras 1994. gada 15. februāra vēstule Nr. 6/30-94. LVA 1623. f., 1. a., 9703. l., 113., 114. lp. *Red. piez.*

²¹ “Kreituss nav apzināti sadarbojies ar VDK”, *Laiks*, 1994, 23. nov., 8. lpp.

²² Jarinovska, Kristīne. “Ieskats Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas nomenklatūras Edmunda Johansona personas lietā”. *Red. piez.*

²³ “Jauns vadītājs - jauna drošība?” *Latvijas Jaunatne*, Nr. 47 1990, 13. marts, 3. lpp. *Red. piez.*

²⁴ Jarinovska, Kristīne. “Ieskats LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieka Jāņa Trubiņa LKP CK nomenklatūras kadru lietā”. *Red. piez.*

²⁵ “Čekisti liecina”, *Austrālijas Latvietis*, Nr. 2248, 1994, 18. novembris, 2. lpp.

²⁶ Bite, I. “VDK: turpinājums seko”, *Lauku Avīze*, Nr. 99, 1994, 16. decembris, 3. lpp.

²⁷ Bite, I. “VDK: turpinājums seko”, *Lauku Avīze*, Nr. 99, 1994, 16. decembris, 3. lpp.

²⁸ Bite, I. “Čekas smakas pagarinājums”, *Lauku Avīze*, Nr. 96, 1994, 6. decembris, 3. lpp.

vervēt neesot ļāvuši “rakstura īpašību” dēļ un ka tas arī bijis lieki, jo Andreja Siliņa atskaites esot “nākušas VDK rokās automātiski”. Aleksandrs Dmitrijevs arī liecināja, ka esot ticies un “runājies” ar Siliņu, bet to darīja kā ministrijas, nevis VDK darbinieks.²⁹ No 1973. gada līdz 1974. gadam Andejs Siliņš strādāja Makmastera universitātē Hamiltonā (Kanādā), bet no 1993. gada 26. jūlija līdz 1995. gada 6. novembrim bija 5. Saeimas Izglītības, kultūras un zinātnes komisijas priekšsēdētājs. 1994. gadā Aleksandrs Dmitrijevs strādāja par Latvijas Zinātņu akadēmijas Prezidijā par galveno speciālistu ārvalstu sakaros³⁰. Šī lieta ir ievērojama ar to, ka pirmoreiz izglītības pārvaldes iestāde bija publiski nosaukta par VDK segorganizāciju. Lietas sakarā sniegtās liecības, ka zinātnieki rakstīja atskaites, bet nezināja, ka tam var sekot VDK aģenta uzskaites kartītes noformēšana, kļuva par bieži atkārtotu argumentu.

Roberts Milbergs (1942-2016) savā blogā norādīja, ka 2006. gada 18. jūlijā stājies spēkā Jūrmalas pilsētas tiesas spriedums par to, ka Roberts Milbergs nav un nav bijis “čekas aģents”.³¹

Edvīna Inkēna lietu skatīja Latgales priekšpilsētas tiesā. Lietā Inkēns norādīja ģenerālprokuroram, ka 1981. gadā, kad bija beidzis Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātes Žurnālistikas nodaļu, Mavriks Vulfsons aizvedis viņu uz Latvijas Žurnālistu savienības Starptautisko komentētāju sekciju, kas tajā laikā bijis elitārs klubs, bet PSKP iestājies vien 1985. gadā, jo starptautisko notikumu komentētājs nevarējis būt bezpartejisks, ar LPSR VDK 1.daļas operatīvo pilnvaroto Pēteri Ločmeli (1952-) ticies kā ar starptautisko jautājumu speciālistu Pēteri Ozolu; kā žurnālists, Latvijas Žurnālistu savienības biedrs Edvīns Inkēns braucis uz Vācijas Demokrātisko Republiku, Ungārijas Tautas Republiku un Austrijas Republiku, viņa karjerā nākamā VDK aktivizēšanās notikusi pēc tam, kad Latvijas Tautas frontes pilnvarojumā ar Sandru Kalnieti apmeklējis Amerikas Latviešu apvienības kongresu Vašingtonā³². Lietā bijušais politieslodzītais Dainis Lismanis, notiesāts par LPSR Kriminālkodeksa

²⁹ Bite, I. “VDK: turpinājums seko”, *Lauku Avīze*, Nr. 99, 1994, 16. decembris, 3. lpp.

³⁰ LVA 1623. f., 1. a., 9703. l., 115., 116. lp. *Red. piez.*

³¹ Roberta Milberga emuārs tīmeklī. 2013. gada 18. decembra ieraksts. Pieejams: <https://grupaa.wordpress.com/parbaudamas-personas-roberta-milberga-29-06-2006-tiesu-runa-parbaudes-lieta-nr-k170116051/>

³² LVA 1623. f., 1. a., 9703. l., 122., 123., 125. o. p., 126. lp. *Red. piez.*

59. panta pirmajā daļā (spiegošana ASV Centrālās izlūkošanas pārvaldes labā) un 83. pantā (valūtas operācijas) minētajiem nodarījumiem kopā ar Juri Būmeistaru, liecināja prokuroram Pēterim Dzalbem, ka 1984. vai 1985. gadā viņš etapēts no soda izciešanas Mordovijā uz LPSR VDK izolatoru Stabu ielā, Rīgā, lai VDK darbinieka Rudziša vadībā nosodītu trimdas latviešu nodarbošanos ar spiegošanu televīzijas filmā, kuru LPSR VDK priekšsēdētāja Staņislava Zukuļa pieņemamajā telpā it kā esot uzņēmis Edvīns Inkēns ar operatoru, ko esot demonstrējis 1987. gada vasarā televīzijā³³. LPSR VDK 1. daļas 2. nodaļas (politiskās informācijas nodaļas – emigrācijas centru un PSRS naidīgo virzienu izpēte, šīs nodaļas darbību pārraudzīja PSRS VDK Pirmā galvenā pārvalde, šīs nodaļas priekšnieks no 1980. gada līdz 1982. gadam bija Roberts Anspaks³⁴) operatīvais pilnvarotais Pēteris Ločmelis ģenerālprokurora vietniekam Uldim Strēlim sniedza paskaidrojumu, ka viņa funkcijās ietilpa ārvalstu izlūkdienestu darbības izpēte un aģentūras vervēšana no ārzemnieku un viņu specdienestu vides, kā konspirācijas metodi izmantojis Latvijas Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienību kā piesegstruktūru un arī žurnālista profesiju kā piesegu, ka aizpildījis Inkēna aģenta kartiņu un izvēlējis pseidonīmu *Uģis*, sarunājies par mācībām Maskavas Starptautisko attiecību institūtā, saticies ar Inkēnu kafejnīcā *Kristīne*, kā arī citās kafejnīcās.³⁵ Lietā bijušais LPSR VDK priekšsēdētājs Edmunds Johansons liecināja:

“[...] ja ir runa, ka aģents nezināja savu pseidonīmu, tad tas nav nopietni, vienkārši pēc tā laika pavēlēm nedrīkstēja noformēt personu kā aģentu viņam nezinot un ieregistrēt 1. daļas žurnālā kā aģentu. Ja 1. daļa formēja dokumentus kā vervējamā aģenta kandidātam, tad ailē *aģenta pseidonīms* ierakstīja кандидат на вербовку [kandidāts vervēšanai – krievu val.] saīsināti к/н un tur bija cits žurnāla reģistrācijas numurs. 1. daļas darbiniekiem kā vervējamo personu 10. daļas kartotēkā varēja turēt ilgāk nekā pretizlūkošanas vervējamo aģentu kategorijai, bet nekādā gadījumā pieci vai septiņi gadi, jo tad

³³ LVA 1623. f., 1. a., 9703. l., 130. – 133. lp. *Red. piez.*

³⁴ LVA 1623. f., 1. a., 9703. l., 176. lp. *Red. piez.*

³⁵ LVA 1623. f., 1. a., 9703. l., 134. – 137. lp. *Red. piez.*

viņš bija jānoformē saskaņā ar pavēli kā aģents vai jāizbeidz pārbaude.”³⁶

Bijušais LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieks Jānis Trubiņš liecināja Edvīna Inkēna lietā prokuratūrā:

“[...] reģistrācijas numurs [...] ir 1. daļas aģentu kārtas reģistrācijas numurs žurnālā (1. daļā bija savs reģistrācijas žurnāls un 10. daļā bija savs reģistrācijas žurnāls). Šo žurnālu numuri atšķiras. 1. daļā bija apmēram pāri tūkstošiem kārtas numuru, bet 10. daļā žurnālos bija apmēram pāri divdesmit tūkstošiem reģistrācijas numuru. Šāda reģistrācija loģiski izslēdz iespēju izdarīt safabricētus ierakstus un viltojumus, ja runa varētu būt par to, ka VDK nodarbojas ar kartīšu falsifikāciju, lai kompromitētu atsevišķas personas. [...] Ja Inkēns nebūtu bijis savervēts kā aģents, tad 1981. gadā ieregistrēt nebija iespējams, jo par to liecina hronoloģiskais kārtas numurs. [...] Kopā ar Juri Kažu Edvīns Inkēns izmantojot helikopteri veica filmēšanu, kad notika *Baltijas ceļa* pasākumi. Pēc šī gadījuma no saviem padotajiem es dzirdēju, ka Inkēns Edvīns bija LPSR VDK 1. daļas aģents. To es dzirdēju no “Z” daļas [5. nodaļa – ideoloģiskā] darbiniekiem. [...] Pēc šī gadījuma, sakarā ar to, ka ārzemniekiem nebija atļauts filmēt no gaisa, bija nodoms izvest pārrunas ar Inkēnu, kuras, cik man zināms, izveda 1. daļas darbinieki. Par šo jautājumu LPSR VDK priekšsēdētājs Edmunds Johansons runāja ar VDK 1. daļas priekšnieku, pēc tam ar vervētāju (šajā gadījumā ar Ločmeli) [tā liecībā].”³⁷

LPSR VDK 1. daļas 2. nodaļas operatīvais pilnvarotais Viesturs Kociņš liecināja:

“[...] zinu to, ka ar Inkēnu Edvīnu nodarbojās Pēteris Ločmelis. Kad Edvīns Inkēns bija aģenta kandidāts, es vienu reizi ar Ločmeli bijām uz kontroltikšanos ar Inkēnu [...] kur tas notika neatceros, parasti mēs praktizējām viesnīcās. [...] Ločmelim bija jābūt arī raportam uz vervi. No dažādā sarunām ar darbiniekiem un citām man vienīgi zināmām pazīmēm varēju izdarīt secinājumu, ka Inkēns bija savervēts.”³⁸

1994. gada 19. jūlijā TSDC direktora vietas izpildītājs Indulis Zālīte informēja Latvijas Republikas prokuratūras Totalitāro režīmu noziegumu izmeklēšanas pārvaldes sevišķi svarīgu lietu vecāko

³⁶ LVA 1623. f., 1. a., 9703. l., 147. lp. *Red. piez.*

³⁷ LVA 1623. f., 1. a., 9703. l., 152., 153. lp. *Red. piez.*

³⁸ LVA, 1623. f., 1. a., 9704. l., 53. lp. o. p. *Red. piez.*

izmeklētāju Pēteri Dzalbi, ka izdrukāts aģenta *Uģis* (personīgā lieta Nr. 982) ziņojums Nr. 334, kurš ievadīts 1984. gada janvārī, bet pieņemts no aģenta 1983. gada decembrī, šajā ziņojumā aprakstīta zināma LPSR radošās profesijas pārstāvja sakari ar pazīstamu, aktīvu latviešu trimdas darbinieci no Kanādas, viņu regulārajiem sakariem, saziņu, tālruņa sarunām, materiālu apmaiņu par latviešu kultūru, kā arī aprakstīts okupētās Latvijas iedzīvotāji intīmās attiecībās pavadītais laiks ar sievietēm, kuras iebrukušas LPSR teritorijā no ASV un Kanādas³⁹.

Lieta ievērojama ar to, ka preses uzmanība bija pievērsta tam, kā formāli bija pieņemts lēmums. Proti, prokurore Astra Leičenko “atteicās turpmāk uzturēt apsūdzību”. Rehabilitācijas un specdienestu lietu virsprokurors Pēteris Dzalbe “neizmantoja savas tiesības 72 stundu laikā pieņemt lēmumu par turpmāku apsūdzības uzturēšanu”. Rezultātā tiesnese Žanetei Vēverei 4. novembrī nācās pieņemt Edvīnam Inkēnam labvēlīgu spriedumu.⁴⁰

LPSR VDK 1. daļas 2. nodaļas darbinieks Pēteris Ločmelis⁴¹, bija minēts Inkēna kā VDK aģenta ar segvārdu *Uģis* vervētājs. Šādu prokurores rīcību pamudināja tas, ka iepriekšējā izmeklēšanā Ločmelis liecinājis, ka nezinot, kā *Uģa* ziņojums nonācis “datu bankā”, proti, VDK Informācijas analīzes daļas automatizētajā elektroniskajā pretizlūkošanas sistēmā (datu bāzē) *Delta*, bet tiesā paziņoja, “ka kopā ar savu priekšnieku Miervaldi Kučānu safabricējis šo ziņojumu, lai savā kontā ierakstītu lieku aģentu”⁴². Citā publikācija teikts, ka viltus ziņojums tapis, “lai nebūtu lieki jāizskaidrojas ar čekas vadību”⁴³. Spriežot pēc konteksta Ločmelis tiesā arī liecināja, ka aģenta uzskaites kartīti izgatavota Edvīnam Inkēnam nezinot labos nolūkos, “lai vēlāk varētu sūtīt viņu strādāt diplomātiskajā dienestā kā VDK aģentu”⁴⁴.

³⁹ LVA, 1623. f., 1. a., 9704. l., 153.-157. lp. *Red. piez.*

⁴⁰ Upleja, Sanita. “Inkēns atkal Saeimas deputāts!”, *Latvija Amerikā*, Nr. 45, 1994, 12. novembris, 5. lpp.

⁴¹ Pēteris Ločmelis, Staņislava dēls, dzimis 1952. gadā.

⁴² Upleja, Sanita. “Inkēns atkal Saeimas deputāts!”, *Latvija Amerikā*, Nr. 45, 1994, 12. novembris, 5. lpp.

⁴³ Krapāne, Līga. “Bijušais čekists mazgā tīru Inkēna mugurpusi”, *Latvija Amerikā*, Nr. 45, 1994, 12. novembris, 11. lpp.

⁴⁴ Krapāne, Līga. “Bijušais čekists mazgā tīru Inkēna mugurpusi”, *Latvija Amerikā*, Nr. 45, 1994, 12. novembris, 11. lpp.

Presē ziņots, ka liecinieku statusā bija aicināti trīs VDK virsnieki,⁴⁵ tomēr tikai divi vārdi atklāti publiski.⁴⁶

“Četrišu” lietu virzība pamudināja ģenerālprokuroru Jāni Skrastiņu paust publisku apņēmību vērsties pie Valsts prezidenta un ministru prezidenta ar priekšlikumu atcelt visus ierobežojumus VDK štata un ārštata darbiniekiem,

“ja arī pēc galīgās spriedumu pārsūdzēšanas Saeimas «čekistu» lietās tiesa konstatētu, ka nav iespējams objektīvi spriest par sadarbības faktu, neredzot aģentu personiskās un darba lietas, kas atrodas Krievijā. [...] tālāka čekas lietu izskatīšana prokuratūrā un tiesā būtu bezjēdzīga un likums, kas to regulē – nevajadzīgs”.⁴⁷

Ģenerālprokurors pauda apņēmību pārsūdzēt tiesas spriedumus Aivara Kreitusa un Roberta Mīlberga lietā, kā arī Andreja Siliņa lietā, ja būs šāda nepieciešamība, bet Edvīna Inkēna gadījumā uzsvēra, ka uzskaites kartītes falsifikācijas fakts esot pierādīts.⁴⁸ Iespējams, ka tieši ģenerālprokurora iespaidā visās VDK zinātniskās izpētes komisijas analizētajā lietās ir atsauce un dokumenti “četrišu” lietu sakarā, kas viennozīmīgi ietekmēja tiesu praksi un sabiedrības viedokli.

6. Saeimas vēlēšanas

Latvijas Republikas Augstākās Padomes likuma *Par 5. Saeimas vēlēšanām*,⁴⁹ kas bija pieņemts un stājās spēkā 1992. gada 20. oktobrī, 21. pants paredzēja:

“Par kandidātu var pieteikt ikvienu Latvijas pilsoni [...], ja viņš Centrālās vēlēšanu komisijas noteiktajā kārtībā ir parakstījis paziņojumu, ka nav bijis vai šobrīd nav PSRS, LPSR Valsts drošības komitejas, PSRS

⁴⁵ Upleja, Sanita. Inkēns balts kā jērs, *Latvija Amerikā*, Nr. 45, 1994, 12. novembris, 20. lpp.

⁴⁶ Upleja, Sanita. “Inkēns atkal Saeimas deputāts!”, *Latvija Amerikā*, Nr. 45, 1994, 12. novembris, 5. lpp.

⁴⁷ Atcels amata ierobežojumus bij. čekistiem?, *Laiks*, Nr. 98, 1994, 7. decembris, 8. lpp.

⁴⁸ Atcels amata ierobežojumus bij. čekistiem?, *Laiks*, Nr. 98, 1994, 7. decembris, 8. lpp.

⁴⁹ Par 5. Saeimas vēlēšanām: Latvijas Republikas Augstākās Padomes likums, *Diena*, 1992, Nr. 210, 6. novembris.

Aizsardzības ministrijas, Krievijas (PSRS tiesību mantinieces) un citu valstu drošības dienesta vai armijas izlūkdienesta vai pretizlūkošanas štata vai ārštata darbinieks, kā arī šo iestāžu aģents, rezidents vai konspiratīvā dzīvokļa turētājs. Šo paziņojumu pievieno kandidātu sarakstam.”

Šis nepraktiskais formulējums aizliedza VDK aģentiem kandidēt vēlēšanās un noveda pie plaši pazīstamiem notikumiem saistībā ar *Saeimas piecīšu*, arī *čekas piecīšu*⁵⁰ lietas. Tuvojoties 6. Saeimas vēlēšanām 5. Saeima 1995. gada 25. maijā pieņēma Saeimas vēlēšanu likumu, kura pamatredakcijas 5. panta 5. punktā ietvertais aizliegums ievēlēt personas, kas sadarbojušās ar VDK, bija formulēts citādi. Proti, nevarēja ievēlēt personas, kas bija PSRS vai LPSR valsts drošības dienestu, izlūkdienestu vai pretizlūkošanas dienestu štata darbinieki. Savukārt atbilstoši likuma 11. panta 4. punkta g. apakšpunktam kandidātam bija jāsniedz ziņas, vai viņš ir vai nav attiecīgo dienestu ārštata darbinieks, aģents, rezidents vai konspiratīvā dzīvokļa turētājs. Visbeidzot, likuma 15. panta 4. punkts paredzēja, ka Centrālajai vēlēšanu komisijai bija desmit dienas pirms vēlēšanu pirmās dienas jāpublicē ziņas *Latvijas Vēstnesī* par ziņām, kas ir Latvijas Republikas institūciju rīcībā un kas liecina, ka kandidāts ir ārštata darbinieks, aģents, rezidents vai konspiratīvā dzīvokļa turētājs.

5. Saeimas 1995. gada 25. maija sēdes laikā, apspriežot Saeimas vēlēšanu likumu, Aivars Endziņš, Juridiskās komisijas priekšsēdētājs un Latvijas Ceļa deputāts, paskaidroja, ka Juridiskās komisijas priekšlikums aizliegumu kandidēt neattiecināt uz ārštata darbiniekiem, aģentiem, rezidenti vai konspiratīvā dzīvokļa turētājiem, publicējot ziņas par šādu sadarbību *Latvijas Vēstnesī*, lai “vēlētāji paši var izteikt savu attieksmi attiecībā uz šīm personām”.⁵¹ Iebildumus pret šādu kārtību izteica vairāki Saeimas deputāti no Latvijas Nacionālās neatkarības kustības (LNNK), Latvijas Zemnieku savienības (LZS) un Tēvzemei un Brīvībai (TB), piemēram, Māris Budovskis (LNNK), Anna Seile (LNNK), Jānis Kokins (LZS), Pēteris Tabūns (LNNK), Andris Rozentāls (LZS), Alfrēds Žīgurs (LNNK), Juris

⁵⁰ Tukumniece, Trīne. “Andrējevam tā arī vajadzēja!” *Pavalstnieks*, Nr. 25, 1994, 28. jūnijs, 6. lpp.

⁵¹ Latvijas Republikas 5. Saeimas 1995. gada 25. maija sēdes stenogramma.

Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_955/st2505.html

Sinka (TB).⁵² Minētie ierosinājumi guva arī preses uzmanību. Ievērojams, piemēram, LC valdes sekretāra Induļa Bērziņa skaidrojums par ierobežojumu formulējumu, proti, tas veidots tā, "lai "arī LC kandidāts, iekšlietu ministrs un bijušais PSRS VDK robežapsardzības karaspēka virsnieks Jānis Ādamsons drīkstētu kandidēt uz 6. Saeimu".⁵³ Presē pieņemtās izmaiņas uztvertas kā iespēju čekistiem kandidēt vēlēšanās.⁵⁴ Pētījuma kontekstā ir svarīgi, ka šāda tiesību jaunrade, kuras rezultātā regulāri bija publiskas ziņas, kas liecina par kandidātu sadarbības faktu ar VDK deputātu, kam sekoja polemika presē un dažkārt tiesvedība sadarbības fakta ar VDK konstatēšanai. Ievērojams, ka Pilsētas domes, rajona padomes un pagasta padomes vēlēšanu likuma pamatredakcijas 9. panta 4. punkts paredzēja aizliegumu kandidēt gan PSRS, LPSR VDK, PSRS Aizsardzības ministrijas štata un ārštata darbiniekiem, rezidentiem un konspiratīvā dzīvokļa turētājiem.⁵⁵

1995. gadā risinājās viena no sabiedriskajām debatēm par VDK aģentu kartotēkas publiskošanu. Šo diskusiju lielā mērā izraisīja Triju Zvaigžņu ordeņa piešķiršana. 1995. gada 12. aprīlī Triju Zvaigžņu ordeņa domes lēmums apbalvot 57 sabiedrībā pazīstamus cilvēkus

“par nopelniem Tēvijas labā – ilgstošu, priekšzīmīgu un panākumiem bagātu darbību, kā arī par atsevišķiem izciliem darbiem Latvijas neatkarības atjaunošanas vai valsts tālākās nostiprināšanas veidošanas laikā”.⁵⁶

Il šķiras ordeni bija paredzēts piešķirt ne tikai Ivaram Godmanim, Ufem Elemanam Jensenam un Imantam Ziedonim, bet arī Latvijas Zinātņu

⁵² Latvijas Republikas 5. Saeimas 1995. gada 25. maija sēdes stenogramma.

Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_955/st2505.html

⁵³ Ločmele, Nellija. "LC ierosina ļaut vēlēšanās kandidēt bijušajiem čekistiem", *Diena*, Nr. 108, 1995, 10. maijs, 1. lpp.

⁵⁴ "Vēlēšanās kandidēt drīkstēs VDK aģenti", *Laiks*, Nr. 43, 1995, 31. maijs, 4. lpp., Ločmele, Nellija. "Kandidēt drīkstēs VDK aģenti", *Diena*, Nr. 122, 1995, 26. maijs, 1. lpp., Vārpa, G. "Čekas aģenti drīkst kļūt par deputātiem, Kauls – ne," *Neatkarīgā Cīņa*, 1995, 26. maijs.

⁵⁵ Pilsētas domes, rajona padomes un pagasta padomes vēlēšanu likums: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 10 (141), 1994, 25. janvāris.

⁵⁶ Liepiņš, Toms. "Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieri", *Diena*, Nr. 92, 1995, 20. aprīlis, 1. lpp.

akadēmijas viceprezidentam Jānim Stradiņam.⁵⁷ Paziņojumam sekoja Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieres, TSDC darbinieces Lidijas Doroņinas-Lasmanes un TSDC direktora Induļa Zālītes vēstules, kurā

“pausta neizpratne un sašutums sakarā ar to, ka apbalvoto vidū ir cilvēki, kuru uzvārdi atrodami Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošajā VDK kartotēkā”.⁵⁸

Jāņa Stradiņa 1995. gada 27. aprīļa vēstule Valsts prezidentam liecina, ka par saņemto Doroņinas-Lasmanes vēstuli bija informēts Jānis Stradiņš, kas tāpēc lūdza sniegt izziņu par sevi TSDC. TSDC apliecināja, ka viņa vārds atrodams VDK aģentūras kartotēkā. Atsaucoties uz nespēju pakļaut sevi :

“pazemojošo tiesas procedūru izturēšanai” un vēlēšanos veltīties zinātniskajam un literārajam darbam, Stradiņš atteicās no apbalvojuma un no Triju Zvaigžņu ordeņa domes locekļa pienākumiem.⁵⁹

Likumsakarīgi, ka Valsts prezidents Guntis Ulmanis 1995. gada 28. aprīlī nāca klajā ar aicinājumu Latvijas tautai un Saeimai, kura būtība ir sekojoša:

“[...] apzināties stāvokļa nopietnību un nekavējoties pieņemt lēmumus, kas palīdzētu tikt skaidrībā par kartotēkas saturu un būtību, un vienlaicīgi izvērtēt šī procesa iespējamās sekas Latvijas nākotnei. Tas mums ļautu turpmāk izvairīties no demagoģijas un pasargātu Latvijas iedzīvotājus no šantāžas un pazemojumiem.”⁶⁰

Liekas, ka tā bija vienīgā reize, kad VDK aģentu kartotēkā iekļauta cilvēka vārds tika nosaukts Valsts prezidenta paziņojumā.

Reizē jāmin, ka 1995. gada 27. aprīlī Triju Zvaigžņu ordeņa dome pieņēma lēmumu, ko parakstīja Valsts prezidents Guntis

⁵⁷ Liepiņš, Toms. “Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieri”, *Diena*, Nr. 92, 1995, 20. aprīlis, 1. lpp.

⁵⁸ “Valsts prezidenta aicinājums Latvijas tautai un Saeimai”, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 67 (350), 1995, 3. maijs. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/34914>

⁵⁹ “Valsts prezidenta aicinājums Latvijas tautai un Saeimai”, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 67 (350), 1995, 3. maijs. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/34914>

⁶⁰ “Valsts prezidenta aicinājums Latvijas tautai un Saeimai”, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 67 (350), 1995, 3. maijs. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/34914>

Ulmanis kā šīs domes priekšsēdētājs: pirmkārt, negrozīt 12. aprīļa lēmumu, otrkārt, pasniegt ordeņus 3. maijā Rīgas pilī un, treškārt:

“Ticot mūsu tautas pašattīrīšanās spējai un izlīguma nepieciešamībai sabiedrībā, lūgt Saeimu un valdību visdrīzākajā laikā publicēt līdz šim atklātībai nepieejamos, aizdomās turamo bijušo VDK aģentu sarakstus no Totalitārisma seku dokumentēšanas centra kartotēkām.”⁶¹

Neskatoties uz minēto, VDK aģentūras kartotēka joprojām nav publiskota.

1995. gada augustā Centrālā vēlēšanu komisija ziņoja, ka divpadsmit 6. Saeimas deputātu kandidāti varētu būt sadarbojušies ar VDK: Kārlis Liepiņš (Latvijas Demokrātiskās darba partijas (LDDP), Latvijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas (LSDSP) un Latvijas Apkrāpto cilvēku aizstāvības partijas *Taisnība* (Taisnība) koalīcija *Darbs un Taisnīgums*), Juris Zaķis (Demokrātiskā partija Saimnieks), Juris Celmiņš (Demokrātiskā partija Saimnieks), Mavriks Vulfsons (Tautas saskaņas partija), Maija Nora Tabaka (Tautsaimnieku politiskā apvienība *Tautsaimnieks*), Harijs Verhovskis (Demokrātu partija), Gvido Harijs Volbrugs (Demokrātu partija), Artūrs Malta (Latvijas Liberālā partija), Visvaldis Mucenieks⁶² (Latvijas Vienības partija), Aivars Saliņš (Latvijas Vienības partija), Gatis Zariņš (Latvijas Vienības partija) un Līga Krūmiņa (Latvijas Nacionāli Demokrātiskā partija).⁶³

Politiskā cīņa pirms 6. Saeimas vēlēšanām 1995. gada augustā bija ļoti asa. 5. Saeima izslēdza no tās sastāva Joahimu Zīgeristu,⁶⁴ pamatojoties uz Saeimas kārtības ruļļa 18. panta otrās daļas 4. punktu, kas paredz, ka, ja “vienas kārtējās sesijas laikā neattaisnotu iemeslu dēļ nav apmeklējis vairāk nekā pusi no Saeimas sēdēm”, deputātu ar

⁶¹ Triju Zvaigžņu ordeņa domes 1995. gada 27. aprīļa lēmums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 66 (349), 1995, 28. aprīlis. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/34876>

⁶² *Latvijas Vēstnesī* publicēts precizējums iepriekš publicētajam, kas informē, ka saskaņā “ar Zemgales priekšpilsētas tiesas 1995. gada 20. septembra spriedumu Latvijas Vienības partijas deputāta kandidāts Visvaldis Mucenieks nav veicis apzināti sadarbību ar bijušo LPSR VDK” (“Ceļā uz 6. Saeimu. Latvijas Republikas Centrālajā vēlēšanu komisijā”, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 149 (432), 1995, 29. septembris).

⁶³ Vitenburgs, Andris. “CVK atklāj 12 iespējamo čekistu vārdus”, *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1995, 16. augusts, 1. lpp., Krauja, V. “Aizdomās par sadarbību ar čeku tiek turēti 12 Saeimas deputātu kandidāti”, *Lauku Avīze*, Nr. 66, 1995, 18. augusts, 3. lpp.

⁶⁴ “Zīgerists izslēgts no Saeimas”, *Laiks*, Nr. 69, 1995, 30. augusts, 1. lpp.

Saeimas lēmumu var izslēgt no Saeimas sastāva.⁶⁵ Presē parādījās ziņas, ka Valsts prezidenta Gunta Ulmaņa tēvs Eduards Ulmanis bijis militārā izlūkošana dienesta Abvēra (*Abwehr*) aģents nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā, ko sākumā izplatīja Krievijas Federācijas plašsaziņas līdzekļi.⁶⁶ Tam sekoja publikācijas, kas mēģināja atspēkot izplatītās ziņas.⁶⁷ Ilgstoši bija diskutēts jautājums, vai Alberts Kauls (Latvijas Vienības partija) jāsvītrot no saraksta. Bija ziņas, ka Kauls piedalījās Vīslatvijas sabiedrības glābšanas komitejā, kas bija viens no iemesliem, lai liegtu kandidēt Saeimā,⁶⁸ tomēr Centrālā vēlēšanu komisija kavējās pieņemt lēmumu svītrot. Pēc Rīgas Centra rajona tiesas 1995. gada 30.–31. augusta sprieduma bija nolemts svītrot Alberta Kaula kandidatūru.⁶⁹ 1995. gada 26. septembrī, ievērojot ģenerālprokurora protestu un Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Prezidija 1995. gada 22. septembra lēmumu, Centrālā vēlēšanu komisija atcēla iepriekš pieņemto lēmumu par Kaulu,⁷⁰ bet tajā pašā dienā pieņēma citu lēmumu par Alberta Kaula svītrošanu, pamatojoties uz likuma normu.⁷¹ Diskusijas izraisīja Centrālās vēlēšanu komisijas lēmums liegt kandidēt 5. Saeimas deputātei Larisai Laviņai

Saeimas kārtības rullis: likums, Latvijas Vēstnesis, Nr. 86 (227), 1994, 18. augusts, ar grozījumiem, kas bija spēkā līdz 1995. gada 6. novembrim. ⁶⁵

⁶⁶ Kulmanis, Jānis. "Krievijā pēta Ulmaņa tēva sadarbību ar vācu specdienestiem. Latvijas Valsts prezidents to sauc par apmelojumu", *Diena*, Nr. 105, 1995, 6. maijs, 1. lpp.

⁶⁷ Kulmanis, Jānis. "Latvijas vēsturniekiem nav pierādījumu E. Ulmaņa sadarbībai ar specdienestiem", *Diena*, Nr. 107, 1995, 9. maijs, 1. lpp.

⁶⁸ "Vīru spēles Augstajā namā", *Lauku Avīze*, Nr. 65, 1995, 15. augusts, 3. lpp., Krauja, V. "Alberts Kauls paliek vēlēšanu listē. Atis Kramiņš atturas...", *Lauku Avīze*, Nr. 67, 1995, 22. augusts, 3. lpp., Leiškalns, P. "Pēteris Lazda – «Kādam tas bija jādara», *Lauku Avīze*, Nr. 71, 1995, 5. septembris, 3. lpp.

⁶⁹ Par Latvijas Vienības partijas deputāta kandidāta A. Kaula svītrošanu no kandidātu saraksta: Latvijas Republikas Centrālās vēlēšanu komisijas 1995. gada 31. augusta lēmums Nr.62, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 134 (417), 1995, 5. septembris.

⁷⁰ Par Latvijas Republikas ģenerālprokurora protestu: Latvijas Republikas Centrālās vēlēšanu komisijas 1995. gada 26. septembra lēmums Nr.69, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 147 (430), 1995, 27. septembris.

⁷¹ Par Latvijas Vienības partijas deputāta kandidāta A. Kaula svītrošanu no kandidātu saraksta 6. Saeimas vēlēšanām: Latvijas Republikas Centrālās vēlēšanu komisijas 1995. gada 26. septembra lēmums Nr.70, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 147 (430) 1995, 27. septembris.

par viņas darbu LKP izdevumā *Cīņa* pēc 1991. gada 13. janvāra.⁷² Šāda rīcība bija pamatota ar aizliegumu kandidēt tiem, kas darbojušies Padomju Savienības Komunistiskajā partijā (PSKP) pēc 1991. gada 13. janvāra. Larisa Laviņa (Latvijas Sociālistiskā partija) darbību atklāja publikācijas, kas apliecināja, ka viņa bijusi Latvijas Komunistiskās partijas laikraksta *Cīņa* informatīvā dienesta vadītāja, ka šajā amatā bijusi līdz 1991. gada 10. oktobrim un ka PSKP biedre kļuvusi 1990. gada 22. novembrī. Tāpat Centrālās vēlēšanu komisijas secinājumos bija minēts, ka Laviņa aktīvi publicējusies *Cīņā*.⁷³ Viss iepriekš minētais zināmā mērā aizēnoja VDK sadarbības lietas.

Neatkarīgā Rīta Avīze trijos numuros publicēja Andra Vitenburga intervijas ar dažiem Centrālās vēlēšanu komisijas minētajiem deputātu kandidātiem, par kuriem ir ziņas par sadarbību ar VDK, to vidū bija Maija Nora Tabaka, Kārlis Liepiņš, Mavriks Vulfsons, Arturs Malta un Juris Celmiņš.

Maija Nora Tabaka norādīja, ka totalitārās valsts modelī bija uzraudzīti visi, it īpaši spilgtas personības. Viņa uzskatīja, ka tikusi "iegrāmatota" darbojoties LPSR Mākslinieku savienībā. Tabaka pauda, ka padomju sistēma būtu jāpēta, bet nedrīkst to falsificēt, apgalvojot, ka "mākslinieki un zinātnieki ir bijuši noziedznieki".⁷⁴

Mavriks Vulfsons (1918-2004) atgādināja savu darbību starptautiskajā žurnālistikā, neaizmirsta pieminēt savu runu par Molotova-Ribentropa pakta slepenajiem protokoliem. Viņš uzsvēra, ka katram braucienam uz ārzemēm bija nepieciešama VDK piekrišana, un tāpēc katrs, kas bijis ārzemēs PSRS laikā sadarbojies ar VDK. Interessants bija atzinums, ka visi tie, ar kuriem viņš ticis "labi zināja

⁷² Leiškalns, P. "Sociāliste Larisa Laviņa no listes svītrotā", *Lauku Avīze*, Nr. 66, 1995, 18. augusts, 3. lpp., Ločmele, Nellija. "Vai iespējama «pasīva līdzdalība», *Latvija Amerikā*, Nr. 34, 1995, 26. augusts, 20. lpp.

⁷³ Par deputāta kandidātes L. Laviņas svītrošanu no Latvijas Sociālistiskās partijas saraksta 6. Saeimas vēlēšanām: Latvijas Republikas Centrālās vēlēšanu komisijas 1995. gada 10. augusta lēmums Nr. 39, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 121 (404), 1995, 15. augusts

⁷⁴ Vitenburgs, Andris. "Par kandidātiem no «čekas maisiem» lems vēlētāji. Iespējamie deputāti savu pagātņi vērtē dažādi (1)", *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1995, 18. augusts, 2. lpp.

kā no Rīgas var tikt uz ārzemēm, bet viņi man ticēja”.⁷⁵ Būtībā Vulfsons sadarbību ar VDK nenoliedza. Viņa sadarbība ar PSRS okupācijas varu jau kopš 1940. gada un ilggadīgā karjera padomju ārpolitikas notikumu komentētāja ampluā ir labi zināma, tāpēc sadarbība ar VDK nepārsteidza.

Juris Celmiņš savu klātbūtni VDK aģentu kartotēkā skaidroja ar dalību veidojumā *Kurzemes savienība*, kurā piedalījies, mācoties Zūru profesionāli tehniskajā skolā 1968. gadā. Jauniešu grupa apņēmas cīnīties par Latvijas neatkarības atjaunošanu. Viņš atzina, ka pratināts, pašrocīgi uzrakstījis vairākus paskaidrojumus, bet izteica pārstiegumu, ka viņa lieta “klasificēta kā aģenta lieta”. Organizācijas vadītājs bija notiesāta uz trim gadiem, bet pārējie tiesā piedalījušies kā liecinieki.⁷⁶ Celmiņš līdzīgu stāstījumu pauda, arī tiekoties ar Anglijas latviešiem. Raksts gan neatspoguļo to, uzsvērts, ka vēl divdesmit gadus pēc tam “viņa rīcības brīvība bijusi ierobežota”⁷⁷. Juris Celmiņš vēlāk savā blogā rakstīja par *Kurzemes savienības* lietu, nosaucot triju citu tās dalībnieku vārdus. Viņš arī pauda sašutumu par to, ka Aivars Niedra – neatkarīgās Latvijas Republikas juridisko zinātņu doktors, ilggadējs Latvijas Zvērinātu advokātu padomes priekšsēdētājs, arī Latvijas Universitātes docētājs, viens no Krimināllikuma idejiskiem autoriem un komentētājiem, bija tas, kas sprieda tiesu pār šīs grupas līderi Aukmani.⁷⁸

Artūrs Malta apgalvoja, ka viņa vārds nav atklāts VDK aģentūras kartotēkā, kandidējot uz 5. Saeimu, un solīja, ka, kļūstot par

⁷⁵ Vitenburgs, Andris. “Par kandidātiem no «čekas maisiem» lems vēlētaji. Iespējamie deputāti savu pagātņi vērtē dažādi (1)”, *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1995, 18. augusts, 2. lpp.

⁷⁶ Vitenburgs, Andris. “Par kandidātiem no «čekas maisiem» lems vēlētaji. Iespējamie deputāti savu pagātņi vērtē dažādi (2)”, *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1995, 19. augusts, 2. lpp.

⁷⁷ “Saeimas deputāti tiek ar Anglijas latviešiem”, *Brīvā Latvija*, Nr. 12 (457), 1996, 25.–31. marts, 11. lpp. *Red. piez.*

⁷⁸ Kursis. “Kurzemes savienība tiesas priekšā”, [Jura Celmiņa tīmekļa emuārs], 2013, 13. septembris. Pieejams: <http://laikazobs.blogspot.com/2012/09/kurzemes-savieniba-tiesas-prieksa.html>

ministru prezidentu, pārbaudīs TSDC tēriņus. “Neesmu nekur darbojies”, uzsvēra Artūrs Malta.⁷⁹

Trešā Andra Vitenburga reportāža bija saistīta ar kinomehāniķi Līgu Krūmiņu un Latvijas Universitātes rektoru Juri Zaķi. Līga Krūmiņa VDK aģenta kartītes esību skaidroja ar to, ka bijusi aizturēta pie Brīvības pieminekļa 1987. gada 18. novembrī, kam sekojošām pratināšanām un vizītes VDK. Viņa uzskatīja, ka bijusi kontrolēta, strādājot kino jomā un valdības restorānā *Kabūrs*.⁸⁰

Latvijas Universitātes rektors un profesors Juris Zaķis norādīja: “[...] neesmu zinājis, ka tāda kartiņa tikusi veidota.” Viņš uzsvēra, ka jau notikušās tiesas prāvas par sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu liecina, ka aģentu uzskaites kartiņas vēl neko nepierāda. Zaķis savu atrašanos aktīvo aģentu skaitā un vēlāko izslēgšanu saistīja ar aktīviem zinātniskiem komandējumiem un vēlāko pāreju uz administratīvu darbu, kad kļuvis VDK nevajadzīgs.⁸¹

Reagējot uz VDK sadarbības kartotēkas lietu, 5. un 6. Saeimas deputāte Ruta Marjaša (1927-2016) rakstīja:

“VDK «pamestajā» kartotēkā ir tik daudzu prominentu personu vārdi, ka kādu tur neminēto varētu pārņemt nepilnvērtības sajūta.”

Deputāte atbalstīja lēmumu atcelt aizliegumu kandidēt “bijušajiem VDK ārstata darbiniekiem” un aicināja atcelt arī ierobežojumus kandidēt personām, kas turpināja darboties PSKP pēc 1991. gada 13. janvāra. Ruta Marjaša kopumā aicināja ļaut vēlētājiem izlemt pašiem.⁸²

Maijas Noras Tabakas sadarbības ar VDK sakarā 20. gadsimta astoņdesmito gadu vidū izteicās Imants Lešinskis (1931-1985). Ar acīmredzamu ļaunu prieku viņš raksturoja Tabaku kā godīgu latviešu

⁷⁹ Vitenburgs, Andris. “Par kandidātiem no «čekas maisiem» lems vēlētāji.

Iespējamie deputāti savu pagātņi vērtē dažādi (2)”, *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1995, 19. augusts, 2. lpp.

⁸⁰ Vitenburgs, Andris. Par kandidātiem no «čekas maisiem» lems vēlētāji. Iespējamie deputāti savu pagātņi vērtē dažādi (3)”, *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1995, 22. augusts, 2. lpp.

⁸¹ Vitenburgs, Andris. Par kandidātiem no «čekas maisiem» lems vēlētāji. Iespējamie deputāti savu pagātņi vērtē dažādi (3)”, *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1995, 22. augusts, 2. lpp.

⁸² Marjaša, Ruta. “Tiesa jāizspriež vēlētājam pašam”, *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1995, 26. augusts, 2. lpp.

mākslinieci, kurai nav bijis sakaru ar čeku līdz brīdim, kad par viņas daiļradi izrādīja interesi trimdas latviešu jaunieši. Lešinskis, uzstājoties Minsteres latviešu auditorijā 1984. gada janvāra beigās, paziņoja, ka Tabaka “uzņēmās saistības” un gadu darbojās Rietumberlīnē, kur viņas kurators bijis VDK virsnieks Andris Trautmanis. Lešinskis apgalvoja, ka Tabaka “ir līdz ausīm «čekas varā»” un ka “ar šo «kultūras sakaru» palīdzību godīga latviešu māksliniece ir padarīta par čekas ziņotāju”.⁸³

1999. gada maijā *Vakara Ziņas* informēja par Aivara Vanaga iesniegumu Ģenerālprokuratūrai ar lūgumu pārbaudīt uzņēmēja un partijas *Tēvzemei un Brīvībai* sponsora Normunda Lakuča iespējamo saistību ar VDK. Vanags uzskatīja, ka Lakučs, darbojoties ar segvārdu *Nikolajs Pētersons*, ir nodevis jauniešu pretošanās grupu *Zīle*, kur 20. gadsimta septiņdesmitajos gados ietilpa seši jaunieši. Kā otru iespējamo ziņotāju viņš minēja kādu mācītāju – Ivaru Ābeli⁸⁴. Pieteikuma iesniedzējs ticis “izmests no Universitātes” par nesekmību. Normunds Lakučs atzina, ka ticis izsaukts pie Pētera Stučkas Latvijas Valsts Universitātes rektora, taču norādīja, ka jauniešu grupu nevar uzskatīt par pretošanās kustības izpausmi. Viņš arī noliedza, ka iesniedzējs būtu reāli cietis no VDK.⁸⁵ Attiecīgajā laikā Normunds Lakučs bieži bija minēts laikrakstu virsrakstos, kur viņu raksturoja kā *tēvzemiešu pelēko kardinālu* un plaši atspoguļoja viņa nesaskaņas ar Valsts ieņēmumu dienestu. 2001. gada 21. novembrī Jūrmalas pilsētas tiesa slēgtā tiesas sēdē atzina, ka Normunds Lakučs nav apzināti sadarbojies ar VDK un ka trūkst pierādījumu par aģenta *Nikolajs Pētersons* identitāti. Vēlreiz bija nosaukts Ivara Ābeles vārds. Prese atzīmēja, ka tiesas prāvā kā liecinieki piedalījušies bijušais VDK darbinieks Guntis Indriksons un bijušais ministru prezidents Guntars

⁸³ Brūveris, Olafs. “Lešinskis Minsterē”, *Austrālijas Latvietis*, NR. 1718, 1984, 9. marts, 5. lpp.

⁸⁴ Presē pieejamas ziņas, ka Ivars Ābele kā garīgā semināra students savulaik esot sūtīts sludināt Umurgas baznīcā. Tamane, Regīna. “Augstrozei atkal ir dvēsele”, *Diena*, Nr. 240, 1992, 22. decembris, 4. lpp.

⁸⁵ Vanags, Edmunds. Pārbaudīs “tēvzemiešu” atbalstītāja Normunda Lakuča sadarbību ar VDK”, *Vakara Avīze Vakara Ziņas*, 1999, 27. maijs, 6. lpp.

Krasts. Prokurors Kārlis Kudrinickis tomēr uzstāja, ka Lakučs bija sadarbojies ar VDK,⁸⁶ tāpēc iesniedza apelācijas protestu.⁸⁷

Situāciju ļoti asi komentēja *Dienas* žurnālists Aivars Ozoliņš, kurš sarkastiski kritizēja Normunda Lakuča versiju par to, ka viņš faktiski bijis padomju iekārtas grāvējs. Ozoliņš izteica izbrīnu, ka pārējiem grupas *Zīle* dalībniekiem bija jāizcieš reāls VDK spiediens, kamēr Lakučs varēja brīvi un plaši darboties. Proti, citi grupas dalībnieki regulāri saukti uz čeku, vervēti par aģentiem, un tiem, kuri nav piekrituši sadarboties, bija liegtas studijas. Savukārt “rūdītais padomijas grāvējs” Lakučs, būdams students, braukājis lepni pa Rīgu ar 7. modeļa žiguli, kas paša vērtējumā šodien atbilstu mersedesam, un netraucēti turpinājis piekopt padomju varas ieskatā vienu no smagākajiem noziegumiem — valūtas spekulācijas. Tas šādam *ekonomikas grāvējam* pamatā nozīmēja divus ceļus — vai nu uz čeku par *stukaču*, vai uz cietumu, lielu apmēru gadījumā — līdz 15 gadiem vai pat nāvesodu.⁸⁸ *Vakara Ziņu* žurnālists Andris Bernāts ironizēja, ka “ir liecības, bet nav pierādījumu, ka Lakučs bijis «stukačs»”.⁸⁹ Visbeidzot, 2006. gada februārī laikraksti ziņoja, ka ar Rīgas apgabaltiesas spriedumu Normunds Lakučs ir atzīts par VDK ziņotāju. To aprakstīja bez īpašām detaļām tikai politiskā kontekstā, atzīmējot viņa politiskās ietekmes mazināšanos un sakaru zudumu ar *tēvzemiešiem*.⁹⁰ *Vakara Ziņas* plašāk ziņoja par prāvu, arī pieminot Normunda Lakuča politiskos kontaktus ar *Tēvzemei un Brīvībai* un apvienību *Visu Latvijai!*. Lakučs, parādot sevi kā politisku intrigu upuri, sacīja, ka tiesnese Žanete Vēvere “godam izpildījusi savu uzdevumu”, kas droši vien tikšot novērtēts viņas karjerā.⁹¹

Uzņēmēja Georga Lansmaņa (1958–2010) lieta noritēja apstākļos, kad VDK aģentūras jautājumiem bija pievērsta pastiprināta

⁸⁶ “Tiesa: Lakučs nav sadarbojies ar VDK”, *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2001, 22. novembris, 4. lpp.

⁸⁷ “Iesniedz apellācijas protestu Lakuča lietā”, *Latvija Amerikā*, Nr. 48, 2001, 8. decembris, 20. lpp.

⁸⁸ Ozoliņš, Aivars “Kaitīgais Lakučs”, *Diena*, 2001, 16. novembris, 2. lpp.

⁸⁹ Bernāts, Andris. “Lakučs neesot čekas aģents uzskata neatkarīgās Latvijas tiesa”, *Vakara Avīze Vakara Ziņas*, 2001, 22. novembris, 2. lpp.

⁹⁰ Antonevičs, Māris. “Aktuālais Lakučs”, *Latvijas Avīze*, 2006, 15. februāris, 3. lpp.

⁹¹ Auziņa, Zane. “Lakučs atzīts par vainīgu un partijām nevajadzīgu”, *Vakara Avīze Vakara Ziņas*, 2006, 15. februāris, 7. lpp.

uzmanība. Lietas izskatīšana sākās 1998. gada jūlijā Latgales priekšpilsētas tiesā tiesneses Diānas Mašinas vadībā. Lansmanis 1997. gada oktobrī pats bija ierosinājis pārbaudes lietu pēc tam, kad sakarā ar viņa nodomu kļūt par Meksikas goda konsulu nāca atklātībā uz viņa vārdu noformētā VDK aģenta uzskaites kartīte. Pirmā tiesas sēde bija atlikta, jo nebija ieradušies liecinieki – Gunārs Bekmanis, par kura darbību bija ziņojis aģents ar segvārdu *Stenlijs* un VDK informatīvi analītiskās daļas darbinieks Valdis Stupāns, kurš nodarbojies ar aģentu ziņojumu apstrādāšanu un ievadīšanu Informācijas analīzes daļas automatizētajā elektroniskajā pretizlūkošanas sistēmā (datu bāzē) *Delta*. Georgs Lansmanis noliedza, ka pazītu liecinieku Gunāru Bekmani un paziņoja, ka pirmo reizi redzēs viņu tiesas sēdē oktobrī.⁹²

1998. gada 21. oktobrī Latgales priekšpilsētas tiesa atzina, ka uzņēmējs Georgs Lansmanis nav bijis VDK aģents. Dokumentos nosauktais vervētājs VDK Rīgas nodaļas darbinieks Aleksandrs Kukainis⁹³ tiesā liecināja, ka viņam:

“G. Lansmani savervēt nav izdevies. Darba rādītāju uzlabošanai A. Kukainis falsificējis G. Lansmaņa aģenta kartiņu un it kā G. Lansmaņa ziņojumus uzrakstījis, balstoties uz citu informatoru ziņām.”

Tiesa nenoticēja arī divu liecinieku – Valda Motes un Gunāra Bekmaņa – liecībām. Prokurors Kārlis Kudreņickis apsolīja spriedumu pārsūdzēt.⁹⁴ Šie liecinieki bija pārliecināti, ka tieši Georgs Lansmanis ziņojis par Valda Motes naidīgumu padomju varai un plašo dzīvesveidu un Gunāra Bekmaņa simpātijām pret Amerikas Savienotajām Valstīm (ASV). Georga Lansmaņa advokāts Viktors Skudra norādīja, ka Motes biznesa sakari bijuši zināmi visai Rīgas centra sīktirgotāju videi, līdzīgi bija plaši zināmi Bekmaņa radikālie uzskati.⁹⁵ Kopumā šīs lietas atspoguļojums bija neparasts ar to, ka avīzes par to ziņoja atkārtoti.

⁹² Upleja, Ieva. “Uzņēmējs tiesājas par sadarbības ar VDK fakta konstatēšanu”, *Diena*, 1998, 10. jūlijs, 3. lpp.

⁹³ Aleksandrs Kukainis neoficiāli publicētajā VDK štata darbinieku sarakstā minēts kā LPSR VDK 5. nodaļas, kas bija izveidota *konstitucionālās iekārtas aizsardzībai*, štata darbinieks. Lapsa, Lato, Metuzāls, Sandris, Jančevska, Kristīne. *Mūsu vēsture 1985–2005 II*. Rīga: Atēna, 2009, 409. lpp.

⁹⁴ Lase, Inta. “Georgs Lansmanis neesot VDK informators”, *Diena*, 1998, 22. oktobris, 4. lpp.

⁹⁵ Lase, Inta. “Liecinieki uzņēmēju uzskata par VDK aģentu”, *Diena*, 21. oktobris, 4. lpp.

Dienas publikācijas saturēja daudz detaļu, ieskaitot liecinieku, tostarp VDK štata darbinieku vārdus.

7. Saeimas vēlēšanas

1998. gada 7. Saeimas vēlēšanas izraisīja jaunu aktivitāti VDK aģentūras atklāšanas sakarā. Kopumā TSDC paziņoja par deviņpadsmit deputātu kandidātu iespējamo saistību ar VDK. Bija nosaukti Ju-Liņ Čžou (Tautas kopa *Brīvība*), Andrejs Siliņš (Latvijas Ceļš), Ivars Godmanis (Latvijas Ceļš), Jānis Bakmanis (Latvijas Ceļš), Henriks Danusēvičs (Jaunā Partija), Arvīds Ulme (Politisko organizāciju (partiju) apvienība *Darba partijas, Kristīgi demokrātiskās savienības, Latvijas Zaļās partijas apvienība*), Juris Celmiņš (Demokrātiskā partija *Saimnieks*), Jānis Lagzdiņš (Partija *Tautas kustība Latvijai* (Zīgerista partija)), Juris Vecvagars (Latvijas Nacionālā reformu partija), Jānis Rupkus (Nacionālā Progresā partija), Jānis Ādamsons (Latvijas Sociāldemokrātu apvienība), Ilgonis Šteinbergs (Latvijas Sociāldemokrātu apvienība), Aivars Saliņš (Latvijas Vienības partija), Andris Bērziņš (Latvijas Nacionāli Demokrātiskā partija), Artūrs Malta (Demokrātu partija), Gvido Harijs Volbrugs (Demokrātu partija). Centrālās vēlēšanu komisijas paziņojums *Latvijas Vēstnesī* bija savā ziņā unikāls, jo tas atspoguļoja gan to, kas liecina par sadarbības faktu ar VDK, gan arī tiesvedības, ja tāda bijusi ierosināta, gaitu sadarbības fakta konstatēšanā ar VDK.⁹⁶ Acīmredzot, minētais bija saistīts ar iepriekšējās vēlēšanās pieredzēto Alberta Kaula sakarā.

Pieciem deputātu kandidātiem risinājās tiesvedība sadarbības fakta ar VDK konstatēšanai. Trijos gadījumos – Siliņa, Bakmaņa, Rupkus – tiesas spriedums nebija stājies spēkā, divos pārējos gadījumos lietas skatīšana pirmajā instancē vēl nebija pabeigta. Visos gadījumos par sadarbību ar VDK liecināja TSDC rīcībā esošās ziņas. Paziņojums sniedz informāciju par iespējamiem sadarbības veidiem katrā gadījumā. Kā iespējami LPSR VDK aģenti bija minēti Ju-Liņ Čžou, Henriks Danusēvičs, Arvīds Ulme, Jānis Lagzdiņš, Juris Vecvagars, Ilgonis Šteinbergs, Aivars Saliņš, Andris Bērziņš, Artūrs Malta un Gvido

⁹⁶ “Par deputātu kandidātiem, par kuriem Totalitārisma seku dokumentēšanas centram ir ziņas”, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 261/264 (1322/1325), 1998, 10. septembri. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/49677>

Harijs Volbrugs. Kā iespējami VDK informatori bija minēti Andrejs Siliņš, Jānis Bakmanis, Ivars Godmanis, Juris Celmiņš un Jānis Rupukus. Tikai Jāņa Ādamsona gadījumā bija minēts dienests VDK struktūrā, proti, bija norādīts, ka viņš ir bijis PSRS VDK Robežsardzes karaspēka štata darbinieks.⁹⁷

Centrālās vēlēšanu komisijas izvērsti sniegtā informācija sniedz salīdzinoši precīzu informāciju par sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu lietu virzību, ļauj spriest par ierosināšanas saistību ar politiskām aktivitātēm un dod iespēju veikt arī turpmākos pētījumus par sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu, jo sadarbības fakta ar VDK konstatēšanas lietu arhivēšanā vērojamas būtiskas problēmas, uz kurām ir norādījis arī pētnieks Juris Stukāns. Centrālā vēlēšanu komisija sniedza šādu informāciju par Andreja Siliņa lietas virzību:

“SAB TSDC rīcībā ir ziņas, ka deputāta kandidāts varētu būt sadarbojies ar LPSR VDK kā šī dienesta informators. Prokuratūrā ierosināta pārbaudes lieta un nosūtīta Rīgas rajona tiesai. 31.01.1995. tiesa pasludināja spriedumu, ka A. Siliņš nav bijis LPSR VDK informators. Prokurors iesniedza kasācijas protestu. Augstākās tiesas krimināllietu kolēģija šo protestu apmierināja, atcēla Rīgas rajona tiesas spriedumu un nodeva jaunai izskatīšanai no iztiesāšanas stadijas tai pašai tiesai citā sastāvā. Rīgas rajona tiesa pārbaudes lietu bija nolikusi izskatīšanai 20.04.1998., bet izskatīšana tika atlikta sakarā ar pašas pārbaudāmās personas – A. Siliņa – neierašanos tiesā. Spriedums nav stājies spēkā.”⁹⁸

Jāņa Bakmaņa gadījumā bija minēts:

“SAB TSDC rīcībā ir ziņas, ka deputāta kandidāts varētu būt sadarbojies ar LPSR VDK kā šī dienesta informators. Ierosināta pārbaudes lieta un nodota tiesai. 12.03.1998. prokuratūra iesniedza kasācijas protestu un 16.06.1998. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta tiesas sēdē Vidzemes apgabaltiesas krimināllietu kolēģija 03.03.1998.

⁹⁷ “Par deputātu kandidātiem, par kuriem Totalitārisma seku dokumentēšanas centram ir ziņas”, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 261/264 (1322/1325), 1998, 10. septembri. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/49677>

⁹⁸ “Par deputātu kandidātiem, par kuriem Totalitārisma seku dokumentēšanas centram ir ziņas”, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 261/264 (1322/1325), 1998, 10. septembri. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/49677>

spriedumu atcēla un nosūtīja jaunais izskatīšanai. Spriedums nav stājies spēkā.”⁹⁹

Ivara Godmaņa lietas sakarā bija teikts:

“SAB TSDC rīcībā ir ziņas, ka deputāta kandidāts varētu būt sadarbojies ar LPSR VDK kā šī dienesta informators. Pēc paša deputāta kandidāta pieteikuma ierosināta pārbaudes lieta un 1998.gada augustā nodota Jūrmalas tiesai izskatīšanai. Tiesas sēde noteikta 10.09.1998.”¹⁰⁰

Jura Celmiņa gadījumā minēts:

“SAB TSDC rīcībā ir ziņas, ka deputāta kandidāts varētu būt sadarbojies ar LPSR VDK kā šī dienesta informators. Pēc Saeimas Prezidija pieteikuma prokuratūrā ierosināta pārbaudes lieta un 1996.gada 20.novembrī nosūtīta Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesai. Lietu paredzēts izskatīt 1998.gada 20.oktobrī.”¹⁰¹

Visbeidzot Jāņa Rupkus gadījumā Centrālā vēlēšanu komisija informēja:

“SAB TSDC rīcībā ir ziņas, ka deputāta kandidāts varētu būt sadarbojies ar LPSR VDK kā šī dienesta informators. Prokuratūrā ierosināta pārbaudes lieta un 1997.gadā nosūtīta Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesai. 20.04.1998. tiesa pasludināja spriedumu, ka J. Rupkus nav bijis LPSR VDK informators. 30.04.1998. prokuratūra iesniedza apelācijas protestu par minētā sprieduma atcelšanu un jauna sprieduma taisīšanu, jo tiesa bija pārkāpusi KPK normas. Apelācijas protesta izskatīšanas diena prokuratūrai nav paziņota. Spriedums nav stājies spēkā.”¹⁰²

⁹⁹ “Par deputātu kandidātiem, par kuriem Totalitārisma seku dokumentēšanas centram ir ziņas”, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 261/264 (1322/1325), 1998, 10. septembri. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/49677>

¹⁰⁰ “Par deputātu kandidātiem, par kuriem Totalitārisma seku dokumentēšanas centram ir ziņas”, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 261/264 (1322/1325), 1998, 10. septembri. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/49677>

¹⁰¹ “Par deputātu kandidātiem, par kuriem Totalitārisma seku dokumentēšanas centram ir ziņas”, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 261/264 (1322/1325), 1998, 10. septembri. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/49677>

¹⁰² “Par deputātu kandidātiem, par kuriem Totalitārisma seku dokumentēšanas centram ir ziņas”, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 261/264 (1322/1325), 1998, 10. septembri. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/49677>

Šādi izvērsti sniegta informācija liek domāt, ka vēlētājam, vadoties no apsvērumiem, kas bija tiesību normas pieņemšanas sakarā paustas un kuru pamatdoma – vēlētājs pats spēj izdarīt slēdzienu, vai vismaz plašsaziņas līdzekļiem kā sabiedrības pārstāvjiem bija dota iespēja iepazīties par sadarbības ar VDK apstākļiem vai nu piedaloties tiesas sēdēs, vai arī iepazīstoties ar lietu materiāliem. Tas, vai šāda iespēja bija faktiski nodrošināta tiesā un cik interesenti bija lūguši lietas materiālus, ir atklāts jautājums.

Preses pastiprinātu uzmanība bija pievērsta Jāņa Ādamsona gadījumam, jo publiski sāka diskusija par to, kas uzskatāms par VDK štata darbinieku un ko var dēvēt par VDK struktūrai piederīgu. Presē var lasīt:

“Jānis Ādamsons noliedza, ka būtu bijis VDK štata darbinieks, jo Saeimā reiz jau atzīts, ka robežsargi neskaitās VDK štata darbinieki. «Es neredzu iemeslus mainīt spēles noteikumus,» uzsvēra J. Ādamsons.”¹⁰³

Jautājumu risināja tiesas ceļā, tomēr tas neliedza Jānim Ādamsonam būt ievēlētam un aktīvi piedalīties politikā.¹⁰⁴ Šāda pielaidīga situācija radīja citam LPSR VDK štata darbiniekam Jurim Bojāram Satversmes tiesas – tiesas sēdes priekšsēdētājs Aivars Endziņš, tiesneši Romāns Apsītis, Aija Branta, Ilma Čepāne, Juris Jelāgins, Gunārs Kūtris un Andrejs Lepse – noteiktu izņēmumu, pasludinot, ka attiecībā uz Juri Bojāru kā LPSR VDK štata darbinieku nav spēkā liegums.¹⁰⁵ Jāņa Ādamsona gadījumā pēdējo vārdu teica Eiropas Cilvēktiesību tiesa pēc lieguma piedalīties 2002. gadā 8. Saeimas vēlēšanās, atzīstot, liegumu par nepamatotu gan konkrēti pielaidīgās attieksmes dēļ pret Jāni Ādamsonu, gan arī no Eiropas Cilvēktiesību tiesas skatu punkta

¹⁰³ Ločmele, Nellija. “Ādamsons ir bijis VDK darbinieks. Likums aizliedz Ādamsonam kandidēt uz Saeimu”, *Latvija Amerikā*, Nr. 30, 1998, 1. augusts, 10. lpp.

¹⁰⁴ “Ādamsons zem jautājuma zīmes”, *Latvija Amerikā*, Nr. 42, 1998, 24. augusts, 16. lpp. *Red. piez.*

¹⁰⁵ Eiropas Padomes Eiropas Cilvēktiesību tiesas Trešās nodaļas spriedums lietā “Ādamsons pret Latviju” [neoficiāls tulkojums, ko veikusi Ārlietu ministrija sadarbībā ar Rīgas Juridisko augstskolu], *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 181 (396), 2008, 21. novembris. Salīdzinājumam skat. *Affaire Ādamsons c. Lettonie*, requête no 3669/03, Cour européenne des droits de l’homme (troisième section), 24 juin 2008. Pieejams latviešu valodā: <http://at.gov.lv/files/files/adamsons-spriedums-24062008.doc> *Red. piez.*

neargumentēta izņēmuma Jura Bojāra gadījumā. Šajā sakarā ir svarīga argumentācija:

“129. Tiesa vēl atzīmē, ka iesniedzējam tika aizliegts kandidēt vēlēšanās tikai 2002. gadā, tas ir ar novēlošanos, desmit gadus pēc ievērojamas militāras un politiskas karjeras atjaunotajā Latvijā [..]. [..] Pēc Tiesas uzskata šajos apstākļos vienīgi visnopietnākie iemesli varētu attaisnot aizliegumu iesniedzējam kandidēt vēlēšanās, taču Valdība šādus iemeslus nav minējusi. It īpaši pēdējā nebūt neapgalvo, ka tās varas iestādes nebūtu zinājušas par padomju Robežapsardzības spēku pakļautību VDK vai par iesniedzēja atrašanos šajos spēkos. Gluži pretēji, no šīs lietas apstākļiem izriet, ka Ādamsona kunga pagātnes militārā karjera bijusi vispārzināms fakts un viņš pats nekad neko savā biogrāfijā nav slēpis. Bez tam šīs desmitgades laikā viņam bijušas plašas iespējas apliecināt savu lojalitāti pret Latvijas valsti un savu pieķeršanos demokrātiskajām vērtībām, un Valdība nav uzrādījusi nevienu apsvērumu, kas ļautu apšaubīt viņa uzticamību šai punktā.

131. Tiesa visbeidzot atzīmē, ka savos sākotnējos apsvērumos Valdība bija uzsvērusi faktu, ka desmit gadu periods, kurā uz bijušiem VDK darbiniekiem attiecas citos likumos paredzētie ierobežojumi, beigsies 2004. gada jūnijā [..]. Tomēr nedaudz vēlāk Saeima pagarināja šo termiņu par desmit papildu gadiem [..]. Tā kā ne Saeima, ne Valdība nav paskaidrojušas šāda termiņa pagarinājuma iemeslus, ņemot vērā patlaban Latvijā pastāvošo stabilitātes līmeni sakarā ar tās pilnīgu integrāciju Eiropā, Tiesai nākas secināt, ka šādam pagarinājumam ir acīmredzami patvaļīgs raksturs attiecībā uz iesniedzēju. Turklāt no lietas faktiem izriet, ka savā 2006. gada 15. jūnija spriedumā Latvijas Satversmes tiesa uzskatīja par iespējamu pieņemt individualizētu pieeju attiecībā pret citu bijušo VDK darbinieku J.B. [..]; tomēr Valdība nav paskaidrojusi, kāpēc šāda individualizācija nav iespējama iesniedzēja gadījumā.

132. Šajos apstākļos Tiesa secina, ka valsts varas iestādes ir pārsniegušas pieļaujamās izvērtēšanas brīvības robežas, lai cik plaša tā būtu, un apstrīdētā iejaukšanās nav savienojama ar 1.protokola 3.panta prasībām.”¹⁰⁶

¹⁰⁶ Eiropas Padomes Eiropas Cilvēktiesību tiesas Trešās nodaļas spriedums lietā “Ādamsons pret Latviju”, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 181 (3965), 2008, 21. novembris. Red. piez.

Ivars Godmanis bija lūdzis ierosināt pārbaudes lietu par sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu vēl pirms Centrālā vēlēšanu komisija publicēja ziņas par viņa iespējamo sadarbību ar LPSR VDK informatora statusā. Ivars Godmanis, vēloties kandidēt 7. Saeimas vēlēšanās, bija pats pēc savas iniciatīvas lūdzis informāciju TSDC. *Latvijas Ceļa* kongresā Godmanis paziņoja, ka TSDC rīcībā ir VDK aģenta uzskaites kartīte, kas noformēta uz viņa vārdu, un lūdza viņu svītrot no 7. Saeimas kandidātu sarakstiem. Viņš uzskatīja, ka aģenta uzskaites kartīte tapusi sakarā ar viņa zinātnisko darbu Austrijas Republikā. Tomēr *Latvijas Ceļa* kongress lēma, ka aģenta uzskaites kartīte ir tikai formalitāte un Godmanis VDK labā nav strādājis.¹⁰⁷ 1998. gada 2. jūnijā Ivars Godmanis iesniedza prokuratūrā lūgumu pārbaudīt sadarbības faktu ar VDK. Viņš puda neizpratni, kāpēc aģenta uzskaites kartīte aizpildīta 1988. gada martā, lai gan komandējums zinātniskā darba veikšanai Austrijas Republikā bija no 1986. līdz 1987. gadam.¹⁰⁸ Nozīmīgu ieguldījumu zinātniskā darba veikšanas ārpus PSRS, sevišķi t. s. *kapitālistiskajās valstīs* un VDK lomas izpratnei sniedza Latvijas Zinātņu akadēmijas akadēmiķis, bijušais Latvijas Universitātes rektors Ivars Lācis,¹⁰⁹ kas sasauca arī ar praksi, ko īstenoja ASV Centrālais izlūkošanas dienests, piemēram, 20. gadsimta piecdesmitajos gados, ievācot ziņas arī par okupētās Latvijas augstskolām, zinātniskajiem institūtiem, to atrašanās vietu, telpu izvietojumu, personālsastāvu u.tml.¹¹⁰

1998. gada 11. augustā *Neatkarīgā Rīta Avīze* ziņoja, ka prokuratūrai nav pilnīgas pārliecības par Ivara Godmaņa sadarbību ar VDK, jo, lai arī ir aģenta uzskaites kartīte par laiku no 1988. gada 31. marta līdz 1990. gada 24. janvārim, tomēr prokuratūras rīcībā nebija ziņojumu.¹¹¹ Septembrī Jūrmalas pilsētas tiesa atzina, ka laikā no 1988.

¹⁰⁷ Funts, Kaspars. "Godmanis «Latvijas ceļa» kongresā paziņo, ka uz viņa vārda ir aģenta kartīte" *Vakara Ziņas*, 1998, 1. jūnijs, 6. lpp.

¹⁰⁸ Ločmele, Nellija. "Godmanis grib tiesas spriedumu čekas lietā", *Diena*, 1998, 3. jūnijs, 1. lpp.

¹⁰⁹ Starptautiskā konference "LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras", 13. augusts. Pieejams:

<https://www.youtube.com/watch?v=vDsalpjVpE8>

¹¹⁰ Freedom of Information Act Electronic Reading Room. Pieejams:

<https://www.cia.gov/library/readingroom/>

¹¹¹ "Godmanis iepazīsies ar prokuratūras atzinumu", *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1998, 11. aug.

gada 31. marta līdz 1990. gada 24. janvārim Ivaram Godmanim bija aģenta uzskaites kartīte ar segvārdu *Pugulis*, bet nav pierādījumu, ka Godmanis “būtu izteicis vēlēšanos sadarboties ar VDK, būtu sadarbojies ar šo dienestu un apzinājies šādu darbības faktu”. Godmanis pat solīja iesūdzēt tiesā bijušo VDK virsnieku Dmitriju Meļņičuku par šādas uzskaites kartītes noformēšanu, bet Meļņičuks savukārt “noliedza, ka būtu savervējis I. Godmani un nevarēja atcerēties, kādēļ reģistrējis viņu VDK aģentu kartotēkā”. Meļņičuks tolaik strādājis LPSR Izglītības ministrijas ārējo sakaru daļā, kas viņam bijis piesegs, lai īstenotu VDK uzdevumus. LPSR 1. daļas virsnieks Gunārs Pudels¹¹², un LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieks Jānis Trubiņš liecināja, ka aģenta uzskaites kartītes varēja izrakstīt pašai personai nezinot, lai novērstu to, ka vervēšanu veic citi. Turklāt Trubiņš norādīja, ka viņam kā VDK priekšsēdētāja vietniekam būtu bijis zināms, ja pats ministru prezidents būtu bijis VDK aģents, jo par šādu aģentu viņu būtu informējis Staņislavs Zukulis, kas no 1984. gada 22. maija līdz 1990. gada 5. martam bija LPSR VDK priekšsēdētājs^{113, 114}. Jāatzīmē gan, ka brīdī, kad Ivars Godmanis kļuva par premjeru 1990. gada maijā, LPSR VDK priekšsēdētājs bija Edmunds Johansons, bet laikā, kad Staņislavs Zukulis bija LPSR VDK priekšsēdētājs, Jānis Trubiņš bija sākumā LPSR VDK Rīgas pilsētas daļas priekšnieka vietnieks (no 1980. septembra līdz 1984. gada jūlijam), tad LPSR VDK Rīgas pilsētas daļas priekšnieks (no 1984. gada jūlija līdz 1986. gada septembrim), visbeidzot viņš kļuva par LPSR VDK 5. daļas priekšnieku (no 1986. gada septembra līdz 1989. gada aprīlim).¹¹⁵ Nav saprotams, kāpēc Staņislavam Zukulim būt jāinformē padotais jautājumos, kas viņu tieši neskāra.

Ivara Godmaņa lietas virzībai bija pievērsta ļoti liela uzmanība, jo, lai gan tas netika uzsvērts, tomēr atziņa, ka Ministru padomes

¹¹² Gunārs Pudels, Jēkaba dēls, dzimis 1930. gadā.

¹¹³ Zemenis, Gints. “Latvijas PSR Valsts drošības komiteja: oficiālie nosaukumi un vadītāji (1940—1991)”, *LU.LV/VDKKOMISIJA*. Pieejams: <https://www.lu.lv/vdtkomisija/isi-par-valsts-drosibas-komiteju/vdk-hronologiska-struktura-un-vaditaji/>

¹¹⁴ Ločmele, Nellija. Godmanis neesot apzināti sadarbojies ar čeku” *Diena*, 1998, 11. sept., 3. lpp.

¹¹⁵ Jarinovska, Kristīne. “Ieskats LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieka Jāņa Trubiņa LKP CK nomenklatūras kadru lietā”.

priekšsēdētājs neatkarīgas Latvijas veidošanas periodā uzreiz pēc neatkarības atjaunošanas būtu VDK aģents, būtu uztverta kā ārkārtīgi skandaloza.

Mazāk pamanīta palika informācija par Latvijas Sociāldemokrātiskā Strādnieku partija (LSDSP) kandidāta Ilgoņa Šteinberga saistību ar VDK. 2007. gadā Ilgonis Šteinbergs intervijā žurnālam *Nedēļa* izklāstīja savu versiju par notikušo. Viņš atklāja, ka jaunībā ticis apmācīts iznīcinātāja pilota un pat kosmonauta arodam. Savukārt Valsts drošības komiteja viņu mēģinājusi savervēt viņa studiju laikā Rīgas Civilās aviācijas inženieru institūtā. Šteinbergu esot uzaicināts uz “slepenu telpu”, kur viņš saņēmis sadarbības piedāvājumu. VDK vīrs solījis labu darbu Vācijā (rakstā nav minēts, bet, acīmredzot, bija domāta Vācijas Federatīvā Republika), tāpat apmaiņai pret sadarbību izskanējuši tādi solījumi kā “nauda, automašīna, meitenes”. VDK bijusi pārliecināta, ka Šteinbergu centīsies savervēt Rietumu spēcīnēsti, bet šāds viedoklis pašam Šteinbergam licies naivs. Pēc vizītes Vācijā zvani no VDK turpinājušies, bet sadarbības nebija.¹¹⁶

Savukārt tai pašā rakstā intervētais bijušais VDK 1. daļas virsnieks Roberts Anspaks¹¹⁷ norādīja, ka “no tiem cilvēkiem, kuru vārdi minēti čekas maisu sarakstos, sliktu darījuši tikai trešā vai ceturtdā daļa aģentu”. Anspaks uzsvēra, ka trešdaļa aģentu nav neko darījuši un pēc divu gadu klusēšanas izslēgta no aģentu sastāva, bet uzskaites kartītes palikušas. Īsti sasmērējušies bija aģenti, kuri sadarbojās ar VDK 5. daļu, sniedzot ziņas par “nacionāli domājošiem cilvēkiem, inteligenci, ebrejiem un baznīcām”. Kādi 5 procenti aģentu bija zinātnieki, kas nemaz nezināja, ka iekļauti aģentu sarakstos.

2003. gada 16. augustā *Neatkarīgā Rīta Avīze* informēja par Rīgas apgabaltiesas atzinumu, ka sociāldemokrāts, bijušais Rīgas Dzīvojamo māju privatizācijas komisijas priekšsēdētājs ir apzināti sadarbojies ar LPSR Valsts drošības komiteju.¹¹⁸ Sauss izraksts pēc sprieduma spēkā stāšanās 2003. gada 1. augustā sakarā ar to, ka

¹¹⁶ Pohodņeva, Maija. “Spiegu spēles reālā vidē”, *Nedēļa*, Nr. 4, 2007, 26.–30. lpp. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/214766-spiegu_speles_reala_vidē

¹¹⁷ Roberts Anspaks, Izidora dēls, dzimis 1938. gadā.

¹¹⁸ “Tiesa konstatējusi Jāņa Rupkus sadarbību ar VDK”, *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2003, 16. augusts.

nebija iesniegta kasācijas sūdzība, kas publicēts *Latvijas Vēstnesī* un sniedz tikai informāciju par lietas izskatīšanas pamatu un rezolutīvo daļu, neatklājot motīvus, liecina, ka Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģija taisīja spriedumu, kas atceļ Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 1998. gada 16.–20. aprīļa spriedumu un kas atzīst, ka Jānis Rupkus ir bijis LPSR VDK informators un apzināti slepeni sadarbojies ar LPSR VDK. Iemeslu tam, ka kasācijas sūdzība nebija iesniegta, sniedz *Neatkarīgā Rīta Avīze*, kas citēja Jāņa Rupkus izteikumus, ka nav pārsūdzējis tiesas spriedumu, jo “nolēmis netērēt ne valsts, ne savus līdzekļus, pierādot to, kam nav nozīmes”.¹¹⁹

Diezgan dīvainu situāciju apskatīja laikraksta *Diena* žurnāliste Nellija Ločmele. Viņa apšaubīja VDK aģentu kartotēkas ticamību, pamatojoties uz to, ka Jaunās partijas deputātu kandidāts Aldis Neimanis bija publiskās un dažādi interpretējamās intervijās atzinis vismaz kontaktus ar VDK. *Diena* citēja Aldi Neimani:

“Ar mani savulaik mēģināja uzņemt sakarus Valsts drošības komiteja. Mani izsauca... Tas bija 1983. gadā. Nu, sistēma parastā: tavš tēvs bija leģionā... Jāsaka godīgi, ka man toreiz bija bail čekai atteikt...”

Tomēr Neimanis esot spējis izspēlēt sadarbību, dzenot velnu, tāpēc VDK sadarbību pārtraukusi. Tomēr Alda Neimaņa vārds nebija kartotēkā vai reģistrācijas žurnālos, kas lika uzdot jautājumu par TSDC rīcībā esošās informācijas ticamību. TSDC vadītāja pienākumu izpildītāja Zinta Ābola norādīja, ka aģenta uzskaites kartītes izņemšana no kartotēkas būtu bezjēdzīga.¹²⁰

8. Saeimas vēlēšanas

Pirms 8. Saeimas vēlēšanām, TSDC pārbaudot 11 sarakstus, atklāja vairākus deputātu kandidātus, kuri varētu būt sadarbojušies ar VDK. 2002. gada augusta sākumā bija publicētas ziņas par šādu personu iespējamo sadarbību ar VDK: SIA Šampētera nami valdes

¹¹⁹ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas lietas Nr. KA04-89-03/22 izraksts, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 114 (2879), 2003, 15. augusts. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/78082>

¹²⁰ Ločmele, Nellija. “Nepilnīgā VDK kartotēka nevieš skaidrību par deputāta kandidātu”, *Diena*, 1998, 30. jūlijs, 4. lpp.

priekšsēdētāja vietnieks Juris Lagzdons (Progresīvā Centriskā partija), SIA *Pikal un Partneri* programmu konsultants Grigorijs Konoņeko (Sociāldemokrātiskā Labklājības partija), Baltijas koncertu aģentūras prezidents Vladimirs Ikusovs (Sociāldemokrātiskā Labklājības partija), kā arī Vides aizsardzības kluba virsaitis Arvīds Ulme (Zaļo un Zemnieku savienība), par kura sadarbību ar VDK bija iepriekš publiski ziņots. Ziņas par sadarbību ar VDK bija arī par SIA *LITIR* konsultantu Andreju Jakovļevu (Politisko organizāciju apvienība *Par cilvēka tiesībām vienotā Latvijā* (PCTVL)), Rīgas Tehniskās universitātes katedras vadītājs Jurijs Merkurjevs (Brīvības partija). Nedaudz vēlāk publicēja informāciju par iespējamo sadarbību ar VDK arī šādām personām: AS *REBIR* prezidents Jānis Zudāns (Latgales Gaisma), AS *Ventspils* rēķinvedis jurists, eksperts Jēkabs Liepiņš (Latviešu partijas), Latviešu partijas priekšsēdētājs Aivars Saliņš, “kas jau iepriekš kandidējis vēlēšanās, un vēlētajī par šo sadarbību ar VDK jau ir informēti”.¹²¹

Jākonstatē, ka nozīmīgākās partijas, kurām bija nopietnas izredzes pārvarēt procentu barjeru vēlēšanās, ar retiem izņēmumiem, vairs neiekļāva personas deputātu kandidātu sarakstos, ja bija ziņas par iespējamu sadarbību ar VDK. Plašsaziņas līdzekļi centās noskaidrot lietas būtību. Jurijs Merkurjevs intervijā televīzijas kanālam LNT norādīja, ka nav sadarbojies ar VDK, bet saistīja notikušo ar 1987. gada komandējumu uz ārzemēm, par kuru vajadzēja atskaitīties LPSR Izglītības ministrijā. Viņš uztvēra tur sastaptos cilvēkus kā izglītības, nevis VDK darbiniekus. Merkurjevs norādīja, ka apsver iespēju vērsties tiesā.¹²²

Prese vēlējās noskaidrot TSDC viedokli. Intervijā *Rīgas Balss* žurnālistam Ivaram Alksnītim TSDC vadītājs Indulis Zālīte kārtējo reizi norādīja, ka visu VDK aģentu vārdus nedrīkst publicēt. Publiskošanas jautājumā viņa attieksme bija “kategoriski noraidoša”. Zālīte minēja samērā plaši popularizētos argumentus par to, ka nevar vienkopus publicēt gan četrdesmito gadu, gan arī *Pārkārtošanās* laika aģentu vārdus un ka reālu kaitējumu nodarīja tikai daži no simta. Zālīte

¹²¹ Egle, Ināra. “Saņem ziņas par vairāku kandidātu saistību ar VDK”, *Diena*, 2002, 8. augusts, 6. lpp., Egle, Ināra. “Sarakstos vēl trīs ar VDK saistītas personas”, *Diena*, 2002, 14. augusts, 5. lpp.

¹²² Dripe, Ģirts. “Vēl četri deputātu kandidāti bijuši saistīti ar VDK”, *TVNET/LNT ziņas*, 2002, 8. augusts. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/309457-vel_cetri_deputatu_kandidati_bijusi_saistiti_ar_vdk

stāstīja, ka astoņdesmitajos gados VDK tikai nepilni 20 procenti aģentu nodarbojās ar *ideoloģiskām* lietām, pārējie – ar jūras un dzelzceļa transporta drošību, organizēto noziedzību un tamlīdzīgi. Viņš uzsvēra, ka, publicējot to cilvēku vārdus, kuri strādāja organizētās noziedzības struktūrās, kas bija pietuvināti Latvijas Komunistiskās partijas aparātam, viņu dzīvība varētu būt apdraudēta. Ievērojot minēto, kartotēkas publiskošana novestu pie personiskas izrēķināšanās.¹²³

2001. gada 11. martā notika pašvaldību vēlēšanas. Rīgas domes vēlēšanās daudzos sarakstos bija atklātas personas, kas iespējams bija sadarbojušās ar VDK. Laikraksts *Diena* ziņoja, ka Rīgas domes vēlēšanām šādām pieteiktām personām ir iespējams bijusi sadarbība ar VDK: SIA *Kalnozols Betons* mārketinga direktors Dainis Zelmenis (PCTVL), Rīgas ugunsdzēsēju biedrības priekšsēža palīgs Georgs Kuklis-Rošmanis (PCTVL), SIA Viegļās rūpniecības uzņēmumu asociācijas valdes priekšsēdētājs Guntis Strazds (Latvijas Demokrātiskās partijas), SIA Pirameks izpilddirektors Oļegs Iljins (Latvijas Demokrātiskās partijas) un Sociālo tehnoloģiju augstskolas rektors Juris Celmiņš (Latvijas Demokrātiskās partijas), SIA *Consensus* projektu vadītāja Anda Celma (Latvijas Zemnieku savienības), Aivars Kalējs (Kristīgo demokrātu savienība), Vides aizsardzības kluba prezidents Arvīds Ulme (Latvijas Zaļā partija), Latvijas Universitātes docents Juris Benders (Latvijas Zaļā partija). Partijas *Mūsu zeme*, Nacionālās Savienības *Namejs*, *Helsinki-86*, Latvijas Vienības partija un Tautas mantojums vienotajā sarakstā bija trīs personas, par kurām bija ziņas TSDC, proti, par Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolas lektoru Valdi Turinu, savulaik pazīstamo muitnieku, tobrīd SIA *R&A* direktoru Aivaru Saliņu un Rīgas taukvielu kombināta komercdirektoru Jēkabu Liepiņu. Ja par iepriekš minēto personu sadarbību liecināja VDK aģentūras kartotēka, tad Latvijas Demokrātiskās partijas kandidāts, SIA *Rīgas Centrālais termināls* direktoru padomes loceklis un līdz 1998. gadam bijis Rīgas Tirdzniecības ostas prezidents Juris Krivojs, pēc TSDC ziņām, bijis VDK rezidents. *Diena* minēja Jura Celmiņa “čekas lietu”, kuras izskatīšana

¹²³ Alksnītis, Ivars. “Vēsture čekas lācītim vēderā”, *Rīgas Balss*, 2002, 12. septembris, 21. lpp.

tiesā, pēc avīzes rīcībā esošās informācijas, bija sāкта un kur nākamā tiesas sēde bija paredzēta 2001. gada novembrī.¹²⁴

LETA ziņoja, ka divu sadarbībā ar VDK aizdomās turētu personu vārdi bija Valmieras domes vēlēšanu sarakstā. Tie bija Pārgaujas ģimnāzijas direktors Uldis Ābeltiņš un Vidzemes augstskolas rektora vietas izpildītājs Gunārs Bajārs. Uldis Ābeltiņš paziņoja, ka iekļuvis VDK aģentu sarakstos, jo bijis pārrunāt ar Valmieras VDK nodaļas priekšsēdētāju Mortizānu (domāts Jānis Mortuzāns) par savas meitas sekmēm Ābeltiņa audzināmajā klasē. Sarunas laikā Mortizāns [Jānis Mortuzāns] jautājis arī par latviešu un krievu attiecībām Pārgaujas vidusskolā. Uldis Ābeltiņš norādīja, ka tiesā nevērsīsies.¹²⁵

Gunārs Bajārs uzskatīja, ka nokļuvis VDK arhīvos, jo viņa disertācija bijusi par *slēgtu tēmu*, proti, temats bija valsts noslēpums, turklāt 1988. gadā viņš apmeklējis Vīni. Bajārs paziņoja, ka ar tīru sirdsapziņu var apgalvot, ka ar VDK nav sadarbojies, nevienu reizi nav izsaukts un pratināts, nav saņēmis nevienu piedāvājumu ziņot par novēroto.¹²⁶

Dainis Zelmenis astoņdesmito gadu pirmajā pusē strādāja PSRS vēstniecībā Zviedrijas Karalistē un izpelnījās asu kritiku gan no latviešu trimdas, gan arī no Zviedrijas Karalistes presē. Trimdas latviešu prese nevilcinoties raksturoja viņu kā VDK pārstāvi. Laikraksts *Laiks*, atsaucoties uz zviedru laikrakstu *Kvaella Posten*, rakstīja, ka viņam esot jāpārņem par spiegošanu no Zviedrijas Karalistes izraidītā Alberta Liepas “uzdevumi latviešu izspiegošanā un vervēšanā čekas dienestam”. Publikācija bija norādīts, ka atšķirībā no Alberta Liepas, kurš bijis ļoti aktīvs, “meklēja kontaktus ar latviešiem, rīkoja filmu izrādes, dalīja par brīvu plates un grāmatas, neskopojās ar labiem padzēriem”, Zelmenis izturoties piesardzīgi. Vienīgais izņēmums viņa piesardzīgai rīcībai bija minēts gadījums ar literatūrzinātnieci Ingrīdu Sokolovu (1923–2012), kuras viesošanās laikā Stokholmā, viņš

¹²⁴ Egle, Ināra. “Rīgas kandidātu sarakstos atrasti 14 bijušie čekisti”, *Diena*, 2001, 8. februāris, 3. lpp.

¹²⁵ “Divi pašvaldību vēlēšanu kandidāti Valmieras rajonā minēti VDK arhīvos” (LETA), *TVNET*, 2001, 2. marts. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/183558-divi_pasvaldibu_velesanu_kandidati_valmieras_rajona_mineti_vdk_arhivos

¹²⁶ “Divi pašvaldību vēlēšanu kandidāti Valmieras rajonā minēti VDK arhīvos” (LETA), *TVNET*, 2001, 2. marts. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/183558-divi_pasvaldibu_velesanu_kandidati_valmieras_rajona_mineti_vdk_arhivos

viņu pavadījis visur, vadājos apkārto ar vēstniecības transportu un pat palīdzot iepirkties.”¹²⁷ Latviešu sociāldemokrātu izdevums *Brīvība* 1984. gada sākumā, uzsverot Daiņa Zelmeņa ļoti piesardzīgo darbību, izteica neapmierinātību, ka kopā ar trim padomju diplomātiem 1983. gada beigās nav izraidīts arī Zelmenis. Izdevums dzēlīgi atzīmēja, ka viņa “rosmes vēl neesot pārsniegušas Zviedrijas valdības nosprausto viesmīlības tolerances līmeni.”¹²⁸ Taisnības labad jāatzīmē, ka avīzēm un, acīmredzot, Zviedrijas Karalistes varas īstenotājiem nebija būtisku pierādījumu par Zelmeņa darbību padomju spēcīgu uzdevumā. Protams, nav jāizslēdz arī spēcīgu spēli un politiskus apsvērumus, kas ievērojami diplomātu izraidīšanas gadījumā. 1984. gada janvārī Latviešu centrālā padome Zviedrijas Karalistē un Latviešu nacionālais fonds lūdza Zviedrijas Karalistes Ārlietu ministrijai pasargāt trimdas latviešu organizācijas un latviešu “integritāti” no padomju aģentu destruktīvās darbības. Dokumentā atkal bija nosaukti Alberta Liepas un Daiņa Zelmeņa vārdi. Laikraksts rakstīja, ka Zelmenis kontaktējies ar latviešiem un mēģinājis vākt ziņas par Zviedrijas Karalistē dzīvojošiem latviešu baptistiem un viņu sakariem ar baptistiem Latvijā.¹²⁹ Vēsturniece un diplomāte Argita Daudze norāda, citējot padomju izlūkdienesta darbinieku, ka LPSR un Igaunijas Padomju Sociālistiskajai Republikai (PSR) bija viena līdz divu cilvēku kvota PSRS vēstniecībā Zviedrijas Karalistē. Zelmenis šajā pozīcijā nomainīja 1982. gadā no Zviedrijas Karalistes izraidīto Albertu Liepu.¹³⁰

Pēc informācijas publiskošanas prese lūdza iesaistīto personu komentārus. PCTVL priekšsēdētājs Jānis Jurkāns paziņoja, ka “čekas būšana” esot gaisa jaukšana, kas neko nepierāda un “nacionālistu iestrādāta norma likumdošanā”. Jurkāns norādīja, ka tauta godā un ciena tādus čekas virsniekus kā Juris Bojārs un Jānis Ādamsons, bet nemīl tādu čekas pretiniekus kā Andri Šķēli (bijušo ministru prezidentu). Savukārt Anda Celma paziņoja, ka ir “tīra un godīga”, bet bijusi gatava, ka viņas vārds varētu būt sarakstos. Viņasprāt:

¹²⁷ “«3. sekretārs» Dainis Zelmenis”, *Laiks*, Nr. 22, 1983, 16. marts, 4. lpp.

¹²⁸ “Spiegi izraidīti”, *Brīvība*, Nr. 1 (355), 1984, 2. lpp.

¹²⁹ “Latviešu memorands Stokholmā” *Laiks*, Nr. 8, 1984, 28. janvāris, 8. lpp.

¹³⁰ Daudze, Argita. “PSRS propaganda un darbs pret latviešu trimdu Zviedrijā 20. gs. 60.–80. gados”, *Latvijas Vēsture. Jaunie un Jaunākie Laiki*, 2008, Nr. 4., 97. lpp.

“[...] visi Vides aizsardzības kluba dalībnieki bija spiesti kontaktēties ar čekas darbiniekiem.”¹³¹

Celma paziņoja, ka nevēlas, lai viņas vārds tiktu “vazāts pa tiesām”, un pauda gatavību kandidātu sarakstu pamest.¹³²

Lauku Avīze ziņoja, ka 2002. gada 16. septembrī Rīgas Ziemeļu rajona tiesa atzina, ka bijušais Latvijas Republikas Augstākās Padomes deputāts Ints Cālītis nav apzināti sadarbojies ar VDK. Cālītis tiesā norādīja, ka ir bijis disidents un trīs reizes tiesāts par *pretpadomju* darbību. Intam Cālītim bijusi noformēta 1983. gadā VDK aģenta kartīte, dots segvārds *Žanis*, turklāt Informācijas analīzes daļas automatizētajā elektroniskajā pretizlūkošanas sistēmā (datu bāzē) *Delta* bija gan aģenta *Žaņa* ziņojumi, gan ziņojumi par Intu Cālīti.¹³³ *Lauku Avīze* sniedza visai skopu informāciju par šo prāvu. Nebija, piemēram, minēti liecinieki, kuri “neapstiprināja, ka zinātu kādus faktus” par Cālīša sadarbību ar VDK. *Lauku Avīze*, pārpublicējot *LETA* ziņu, neizteica arī nekādus vērtējumus.

Cālīša sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas sakarā jāmin, ka 1983. gada 5. janvārī LPSR VDK pieņēma lēmumu par krimināllietas ierosināšanu par LPSR Kriminālkodeksa 65. panta pirmajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu – *pretpadomju aģitācija un propaganda*, ko saskatīja grupas *Gaismas akcija* darbībās.¹³⁴ VDK zinātniskās izpētes komisijas locekļa un pētnieka Dr. hist. Ginta Zelmeņa pētījuma rezultāti liecina, ka 1983. gadā visā PSRS bija vērojama politisko represiju pastiprināšanās.¹³⁵ Kopumā jāatzīst, ka

¹³¹ “Pār 14 Rīgas deputātu kandidātiem – čekas «ēna»”, *TVNET*, 2001, 8. februāris. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/182970-par_14_rigas_deputatu_kandidatiem_cekas_ena

¹³² “Pār 14 Rīgas deputātu kandidātiem – čekas «ēna»”, *TVNET*, 2001, 8. februāris. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/182970-par_14_rigas_deputatu_kandidatiem_cekas_ena

¹³³ “Cālītis nesadarbojās ar VDK”, *Lauku Avīze*, 2002, 17. septembris.

¹³⁴ Sk. 9. dokumentu Latvijas Nacionālā arhīva izveidotajā virtuālajā izstādē 1983. gada politiskās prāvas okupētajā Latvijā (1983. gada politiskās prāvas okupētajā Latvijā [virtuālā izstāde], *ARCHIV.ORG.LV*. Pieejams: <http://www.archiv.org.lv/1983/index.php?id=301>).

¹³⁵ Zelmenis, Gints. “Valsts drošības komiteja un divdesmitā gadsimta astoņdesmito gadu politiskās represijas okupētajā Latvijā: izpētes iespējas”, *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības

Latvijas prese Inta Cālīša cīņu pret padomju varu vērtēja ļoti pozitīvi gan pirms sadarbības fakta ar VDK pārbaudes Ziemeļu rajona tiesā, gan pēc tam. Vislabāk attieksmi ilustrē žurnālista un vēsturnieka Viestura Sprūdes raksts 2004. gada 24. augustā laikrakstā *Latvijas Avīze*, atspoguļojot Rietumos atzinību guvušo 1979. gada *Baltijas hartu* jeb *Baltijas memorandu*, kas izsauca VDK tūlītējas represijas. Sprūde norādīja, ka:

“Ints Cālītis, [...] ir vienīgais latvietis, kurš tika tiesāts un pavadīja ieslodzījumā vairāk nekā trīs no sešiem piespriestajiem gadiem par to, ka pieprasīja Molotova-Ribentropa pakta pasludināšanu par spēkā neesošu.”¹³⁶

8. Saeimas vēlēšanas izsauca būtiskas izmaiņas Latvijas politiskajā reljefā. Ilggadīgā politiskās sistēmas centrālā partija *Latvijas Ceļš* neiekļuva Saeimā, nesasniedzot piecu procentu barjeru. Vēlēšanu rezultātā varu ieguva jauna partija *Jaunais laiks*, tomēr arī šis politiskais spēks neiztika bez saskaršanās ar sadarbības fakta ar VDK jautājumu. 2002. gada oktobrī veidojot Einara Repšes vadībā Ministru kabinetu un izvirzot Grigoriju Krupņikovu, šīs partijas dibinātājs un viens no pieciem valdes locekļiem, ārlietu ministra amatam, atklājās, ka TSDC ir ziņas, ka Krupņikovs iespējams sadarbojies ar VDK, par ko liecinot aģenta uzskaites kartīte ar segvārdu *Ivanovs*, kas noformēta 1977. gadā un kas liecinājusi par sadarbību ar LPSR VDK otro daļu, atbildīgo par pretizlūkošanu un sakariem ar ārzemniekiem. No aģentūras Krupņikovs bijis izslēgts sakarā ar ievēlēšanu Augstākajā Padomē.¹³⁷ Ievērojot minēto, Grigorijs Krupņikovs atsauca savu kandidatūru.¹³⁸ Krupņikovs dokumentu, kas liecina par sadarbību ar VDK uzsvēra, esību skaidroja ar savu darbu LPSR Zinātņu akadēmijas Elektronikas un skaitļošanas tehnikas institūtā, kur nācies rakstīt

komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 75. lpp., Zelmenis, Gints. “1983. gada politiskās represijas okupētajā Latvijā”, *Latvijas Arhīvi*, Nr.3/4, 2014, 163.–203. lpp.

¹³⁶ Sprūde, Viesturs. “Notiesāts Molotova–Ribentropa pakta dēļ”, *Latvijas Avīze*, 2004, 23. augusts, 15. lpp.

¹³⁷ Jemberga, Sanita. “Krupņikovs VDK kartītes dēļ atsakās kandidēt uz ministra krēslu”, *Diena*, 2002, 16. oktobris, 6. lpp.

¹³⁸ “Krupņikovs negrib kaitēt Latvijai”, *STABURAGS.LV*, 2002, 17. oktobris. Pieejams: <http://www.staburags.lv/laikraksta-arhivs/krupnikovs-negrib-kaitet-latvijai-79370> Red. piez.

atskaites par saviem ārzemju komandējumiem, apzinoties, ka tās nonāk VDK. Tomēr viņš nav domājis, ka tādēļ vien būs noformēts kā VDK aģents. Tāpat Krupņikovs paziņoja, ka nav apzināti sadarbojies ar VDK, nav ziņojis par cilvēkiem un atkārtoja akadēmiķa Jāņa Stradiņa vārdus, saskaroties ar jautājumu par sadarbību ar VDK, “mana sirdsapziņa ir tīra”.¹³⁹

Latvijas vēstnieks ASV Aivis Ronis norādīja, ka ASV administrācijai tuvu esoši cilvēki un Latvijas sabiedrotie ir uzdevuši tādus jautājumus par Krupņikova kunga, kurš ir daudz darījis Latvijas ārpolitikas un ebreju kopienas labā, pagātni, uz kuriem nav iespējams atbildēt.¹⁴⁰ Presē izskanēja ziņas, ka Ronis bija informējis arī Valsts prezidenti Vairu Vīķi-Freibergu, kura noraidīja šo kandidātu ārlietu ministra amatam. Einara Repšes pārstāvis Dans Titavs norādīja, ka likums neliedzot ministriem būt bijušiem aģentiem, un Krupņikovs atsaucis kandidatūru, lai noņemtu pat aizdomu ēnu.¹⁴¹ Titava pieļāvums, ka ministra amatam var būt mazākas prasības nekā valsts civildienesta ierēdņiem, sevišķi attiecībā uz sadarbību ar VDK, izsauca asu sabiedrības kritiku. Jāteic, ka vēl 2002. gada augustā prese informēja par Tautas partijas un *Jaunā laika* tikšanos pēc Ivara Strautiņa un Ata Sausnīša aicinājuma Mežaparka namā, kur saimniekojuši VDK virsnieki Jurijs Sabasovs un Vladmirs Komogorcevs. Tautas partiju pārstāvējis ekonomikas ministrs Aigars Kalvītis, bet *Jauno laiku* – Dans Titavs un Grigorijs Krupņikovs. Aigars Kalvītis tikšanos nodēvēja par priekšvēlēšanu taktikas apspriešanu, bet Dans Titavs teicis, ka “tikšanās mērķis esot bijis iepazīstināt JL pārstāvju ar ekonomikas ministru A. Kalvīti”¹⁴².

VDK štata darbinieka Aleksandra Kukaiņa vārds atkārtoti atklātībā nonāca 2003. gada maijā saistībā ar tā laika ministru prezidenta Einara Repšes padomnieka Armanda Agruma vārdu. Brīdī,

¹³⁹ Jemberga, Sanita. “Krupņikovs VDK kartītes dēļ atsakās kandidēt uz ministra krēslu”, *Diena*, 2002, 16. oktobris, 6. lpp.

¹⁴⁰ Presē atspoguļotas pat diskusijas par to, vai un kāda bijusi ASV reakcija uz Grigorija Krupņikova izvirzīšanu ārlietu ministra amatam. “Turpinās kaislības ap ārlietu ministra posteni”, *Latvija Amerikā*, Nr. 42, 2002, 26. oktobris, 15. lpp.

¹⁴¹ Jemberga, Sanita. “Krupņikovs VDK kartītes dēļ atsakās kandidēt uz ministra krēslu”, *Diena*, 2002, 16. oktobris, 6. lpp.

¹⁴² “TP un JL pārstāvji tiek VDK virsnieku klātbūtnē”, *Latvija Amerikā*, Nr. 34, 2002, 31. augusts, 5. lpp. *Red. piez.*

kad Agrums – ministru prezidenta Einara Repšes ārštata padomnieks – bija minēts kā iespējamais Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja priekšnieka vietnieks, plašsaziņas līdzekļi ziņoja par viņa sadarbības ar VDK pārbaudīšanu Vidzemes priekšpilsētas tiesā 2003. gada martā. 2002. gada jūlijā prokuratūra bija ierosinājusi pārbaudes lietu. Prokuratūras atzinumā bija norādīts, ka

“Agrums ir savervēts LPSR VDK aģenta kategorijā 1990. gada 25.oktobrī un līdz Latvijas VDK likvidācijai sastāvēja VDK darbojošās aģentūras uzskaitē aģenta kategorijā ar pseidonīmu «Karlo» un personīgās lietas numuru 24316.”¹⁴³

VDK darbinieks Jurijs Motins Vidzemes priekšpilsētas tiesas sēdē tomēr liecināja, ka aģenta uzskaites kartīti esot parakstījis mācībās (!), Armands Agrums nav bijis VDK aģents un nav sniedzis ziņojumus. Arī Aleksandrs Kukainis, kas bija parakstījis kartīti noliedza, ka pazītu Agrumu un būtu redzējis viņa ziņojumus; TSDC nebija atradusi šādus ziņojumus. Agrums un Motins nenoliedza, ka ir satikušies saistībā ar krimināllietu par izspiešanu.¹⁴⁴

8. Saeimas Nacionālās drošības komisijas priekšsēdētājs Vilis Krištopans un Tautas partijas priekšsēdētājs Atis Slakteris nevilcinājās paziņot, ka Armands Agrums nevar kļūt par Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja priekšnieka vietnieku, jo par šī biroja vadību nedrīkstot būt “šaubu ēnas”.¹⁴⁵

Plašāko analīzi veica laikraksts *Diena*, kas norādīja, ka Agrums nav varējis kandidēt uz 8. Saeimu no *Jaunā Laika* saraksta VDK aģenta uzskaites kartītes dēļ.¹⁴⁶ Tāpat *Diena* atklāja interesantas detaļas, piemēram, ka Jurijs Motins pēc Agruma izteikumiem 1995. gadā bijis Valsts Ekonomiskās suverenitātes aizsardzības departamenta –

¹⁴³ “Tiesībsargiem bijušas aizdomas par Agruma iespējamo sadarbību ar VDK”, *TVNET*, 2003, 13. maijs. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/195464-tiesibsargiem_bijusas_aizdomas_par_agruma_iespejamo_sadarbibu_ar_vdk

¹⁴⁴ “Tiesībsargiem bijušas aizdomas par Agruma iespējamo sadarbību ar VDK”, *TVNET*, 2003, 13. maijs. Pieejams: http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/195464-tiesibsargiem_bijusas_aizdomas_par_agruma_iespejamo_sadarbibu_ar_vdk

¹⁴⁵ Šaubās par Agrumu kā KNAB šefa kandidātu (BNS), *DELFI*, 2003, 14. maijs. Pieejams: <http://m.delfi.lv/latvija/article.php?id=5393970>

¹⁴⁶ Ir dokumentālas liecības, ka vismaz daļai kandidātu bija lūgts uzrādīt TSDC izziņu par sadarbību ar VDK. *Red. piez.*

Drošības policijas institucionālais priekštečiem – darbinieks. Pat prokurors Jurijs Švēde pauda pārliecību:

“No tā, ka viņš bija uzskaitē, neizriet, ka viņš būtu slepeni un apzināti sadarbojies.”

Dienas žurnāliste Jemberga izteica pamatotu skepsi par VDK darbinieka Motina un līdz ar to citu bijušo čekistu liecībām tiesā. Motins tiesā liecināja, ka neatceras, vai ir vervējis aģentus un vai VDK nodaļa, kurā viņš strādājis, vervēja aģentus. TSDC vadītājs Indulis Zālīte, lai arī atkārtoja tēzi, ka VDK darbinieki varēja ierakstīt kartotēkā fiktīvus aģentus, tomēr apšaubīja, ka tas varētu būt noticis 99 procentos gadījumu.¹⁴⁷

2004. gadā decembrī Vidzemes priekšpilsētas tiesā pārbaudīja Aijas Odiņas – tobrīd prominenta Latvijas diplomāte, bijusī Latvijas valsts protokola vadītāja un vēstniece vairākās Eiropas valstīs – sadarbību ar VDK. Ievēriību pelna fakts, ka Odiņai tobrīd bija speciālā atļauja pieejai augstākās slepenības pakāpes informācijai. Prokuratūra izmeklēšanas gaitā bija atklājusi tikai aģenta uzskaites kartīti ar segvārdu *Daina*, bet nebija atradusi citus dokumentus, kas liecinātu par sadarbību ar VDK. Odiņa aģenta uzskaites kartītes esību skaidroja ar darbu viesnīcā *Latvija*. Viņa apliecināja, ka zinājusi par VDK klātbūtni viesnīcā, tomēr savu sadarbību ar VDK noliedza. Aija Odiņa arī atklāja, ka par uzskaites kartītes esību bija zinājusi iepriekš,

“jau 1994.–1995.gadā viņu Ārlietu ministrijas valsts sekretārs informējis par atklātajām VDK kartītēm uz viņas vārda, taču viņa nav uzskatījusi informāciju par pamatotu, jo Satversmes aizsardzības birojs viņai vairākkārt izsniedzis pielaidi valsts noslēpumam.”¹⁴⁸

Savai aizstāvībai Aija Odiņa aicinājusi bijušās kolēģes. Liecības sniedza arī divi VDK darbinieki, liecinot, ka neatceras, vai bija savervējuši Aiju Odiņu un norādot, ka bieži vien aģenta uzskaites kartīti varēja aizpildīt, neinformējot par to attiecīgo personu. Tiesas sadarbību ar VDK

¹⁴⁷ Jemberga, Sanita. “Agrums: Eju atklātu uz cīņu”, *Diena*, 2003, 14. maijs, 4. lpp.

¹⁴⁸ “Tiesa nekonstatē Aijas Odiņas sadarbību ar VDK (LETA)”, *DELFI*, 2004, 13. decembris. Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/tiesa-nekonstate-aijas-odinas-sadarbibu-ar-vdk.d?id=9795051>

neatklāja.¹⁴⁹ Svarīgākais sadarbības fakta ar VDK lietu iznākuma izvērtēšanā saistīts ar apstākli, ka, piemēram, konkrētajā lietā nav izmantots plašais Latvijas Nacionālajā arhīvā pieejamo dokumentu kopums.

2004. gadā noskaidrojās, ka TSDC var nepamanīt deputāta kandidāta saistību ar VDK aģenta uzskaites kartīti. Proti, 2004. gadā Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs iebilda pret to, ka Rihards Eigims kā iespējams VDK aģents ziedo līdzekļus LVL 2000 latu apjomā partijai *Latgales Gaisma*. Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs izpildīja normu, kas stājās spēkā 2004. gada 12. martā līdz ar Grozījumi Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likumā¹⁵⁰ pieņemšanu, kas paredzēja:

“[...] Bijušajiem Valsts drošības komitejas štata, ārštata darbiniekiem un informatoriem ir aizliegts dāvinājumu (ziedojumu) vai jebkādā citā veidā finansēt politiskās organizācijas (partijas).”¹⁵¹

TSDC vadītājs Indulis Zālīte bija spiests atzīt, ka viņa vadītā Satversmes aizsardzības biroja struktūra divās vēlēšanās nav pamanījusi Riharda Eigima aģenta uzskaites kartīti. Runa bija par Daugavpils domes vēlēšanām 2001. gadā un 8. Saeimas vēlēšanām 2002. gadā. Zālīte uzsvēra, ka šis bijis pirmais tāds gadījums TSDC pastāvēšanas vēsturē. Viņš skaidroja notikušo ar lielo darba apjomu pirms vēlēšanām un to, ka Eigims pārbaudīts tikai pēc Informācijas analīzes daļas elektroniskās automatizētās elektroniskās pretizlūkošanas sistēmas (datu bāzes) *Delta*, kurā esot 180 000 ierakstu, piemēram, cilvēki un objekti. Minētajā datu bāzē Riharda Eigima uzvārds minēts ar citu sākuma burtu, turklāt, kļūstot par domes priekšsēdētāju, Eigims nebija pieprasījis ziņas no TSDC. Rihards Eigims nosauca ziņas par apmelojumu un apsoltāja vērsties tiesā un saistīja notikušo ar politisko

¹⁴⁹ “Tiesa nekonstatē Aijas Odiņas sadarbību ar VDK (LETA)”, *DELFI*, 2004, 13. decembris. Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/tiesa-nekonstate-aijas-odinas-sadarbibu-ar-vdk.d?id=9795051>

¹⁵⁰ Grozījumi Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likumā: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 32 (2980), 2004, 27. februāris.

¹⁵¹ Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likuma 6. panta pirmā daļa (redakcija, kas bija spēkā kopš 2004. gada 12. marta).

konkurentu darbību.¹⁵² *Neatkarīgā Rīta Avīze* papildus informēja, ka Zālīte atzinis, ka viņam ir kauns par pieļautajām kļūdām iepriekšējās vēlēšanās, un darbinieks, kurš šīs kļūdas pieļāvis, TSDC vairs nestrādājis.¹⁵³ Minētā notikuma sakarā būtu bijis pamatoti, ja žurnālisti būtu sīkāk paineresējušies par Informācijas analīzes daļas automatizēto elektronisko pretizlūkošanas sistēmu (datu bāzi) *Delta*.

2005. gada 6. maijā laikraksti ziņoja, ka Daugavpils tiesas tiesnesis Arvīds Ozerskis lēmis, ka sadarbības fakts nav konstatēts. Interesants piedāvātais pamatojums:

“Tiesa nesaskatīja, ka minētā kartīte ir būtisks pierādījums, jo pēc liecinieku teiktā, šādas kartītes tikušas ieviestas uz daudzu cilvēku vārda, cerot viņus savervēt, taču lielākoties tā arī palikušas neizmantotas, turklāt iespējamie «aģenti» pat nenojautuši, ka čekas kartotēkā glabājas viņu dati. Pēc kāda liecinieka teiktā tiesā, viņam bijusi pieeja Riharda Eigima personas datiem un viņš izdomājis arī viņa segvārdu.”¹⁵⁴

Šajā gadījumā prese nesniedza nekādas detaļas par lieciniekiem, tai skaitā par to, kādā institūcijā un kādā amatā esot bijusi pieeja Riharda Eigima vārdiem.

8. Saeimas vēlēšanās bija ievēlēts *Zaļās partijas* pārstāvis Arvīds Ulme. Jau pirms vēlēšanām pēc TSDC informācijas publiskošanas Ulme aģentūrai LETA bija norādījis:

“Man tagad būs jāpierāda, ka es neesmu ēzēlis, tas ir apvainojoši. Es desmitiem gadu esmu bijis cīņā pret PSRS režīmu.”¹⁵⁵

Viņš arī atgādināja, ka jau pirms Latvijas Tautas frontes izveidošanas rīkojis padomju varai netīkamas akcijas kā Vides aizsardzības kluba

¹⁵² Jemberga, Sanita, Rancāne, Anna. “VDK datu glabātāji divās vēlēšanās palaiž garām Eigīmu”, *Diena*, 2004, 17. aprīlis, 1., 5. lpp.

¹⁵³ Lulle, Baiba. “Pēkšņi atklāj Eigima sadarbību ar VDK”, *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2004, 19. aprīlis, 4. lpp.

¹⁵⁴ Baranovska, Inese. “Tiesa atzinusi, ka Rihards Eigims nav bijis saistīts ar VDK”, *Latgales Laiks*, 2005, 6. maijs, 2. lpp.

¹⁵⁵ Egle, Ināra. “Būs jāpārbauda Ulmes sadarbības fakts ar VDK”, *Diena*, 2002, 4. novembris, 3. lpp. Sk. arī “Laikraksts: prokuratūrai jāpārbauda Arvīda Ulmes sadarbība ar VDK (LETA)”, *DELFI*, 2002, 4. novembris. Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/laikraksts-prokuraturai-japarbauda-arvida-ulmes-sadarbiba-ar-vdk.d?id=4222096>

aktīvistis. Tagad saskaņā ar likumu *Par bijušās VDK dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* Saeimai bija jāpieprasa, lai prokuratūra pārbaudītu A. Ulmes sadarbību ar VDK.¹⁵⁶ Arvīda Ulmes minētās izmaiņas saistījās ar to, ka 2004. gada 27. maijā stājās spēkā grozījumi likuma likumu *Par bijušās VDK dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 17. pantā, kas paredzēja, ka sadarbības fakta ar VDK konstatēšanas procesa darbība pagarināta no desmit gadiem līdz 20 gadiem, bet Ministru kabinetam līdz 2005. gada 1. jūnijam atbilstoši 7. punktam bija jāizvērtē, vai saglabājami ierobežojumi VDK štata un ārsta darbiniekiem, kā arī VDK informatoriem.¹⁵⁷ Raksturīgi, ka prese atkal neizteica nekādus vērtējumus un nebija veikusi dziļāku analīzi, tomēr jāatzīst, ka bija ievērots princips par abu pušu uzklauššanu.

2003. gada augustā Ģenerālprokuratūra paziņoja, ka Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūras prokurors Vilhelms Sausiņš atzinis, ka Saeimas deputāts Arvīds Ulme ir apzināti un slepeni sadarbojies ar VDK. *Neatkarīgā Rīta Avīze* atspoguļoja diezgan daudz interesantu detaļu. Paziņoja, ka sadarbība ar VDK skaidri konstatēta septiņos gadījumos un ka pārbaudes lietas apjoms sasniedzis 500 lappušu. Ulmes tālākā darbība Saeimā nebija apdraudēta, tika atzīmēts arī, ka viņam ir iespēja pašam atzīt savu sadarbību ar VDK. Pats Arvīds Ulme apliecināja gatavību “tiesāties”. Ulme atkārtoti izteica pārliecību, ka Latvijā neatrodas īstā VDK aģentūras kartotēka, un norādījumu, ka prokuratūra atsakās šo versiju pārbaudīt. Viņš norādīja, ka “unikālie pierādījumi”, kas apliecina viņa sadarbību ir Valmieras un Cēsu drošības dienestu darbinieku liecības. Ulme nenoliedza pratināšanu VDK, bet nepiekrita, ka tā interpretējama kā sadarbība, tieši otrādi, viņaprāt, tā bija pretošanās. Ulme neizprata, kā

¹⁵⁶ Egle, Ināra. “Būs jāpārbauda Ulmes sadarbības fakts ar VDK”, *Diena*, 2002, 4. novembris, 3. lpp. Sk. arī “Laikraksts: prokuratūrai jāpārbauda Arvīda Ulmes sadarbība ar VDK (LETA)”, *DELFI*, 2002, 4. novembris. Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/laikraksts-prokuraturai-japarbauda-arvida-ulmes-sadarbiba-ar-vdk.d?id=4222096>

¹⁵⁷ Grozījumi likumā “Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu”: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 85 (3033), 2004, 27. maijs.

VDK darbinieki, saņemot “pensiju no Maskavas”, var kompromitēt savu aģentus.¹⁵⁸

Tomēr Ulme neīstenoja apņemšanos tiesāties. Jau pieminētais prokurors Vilhelms Sausiņš informēja, ka 2003. gada septembra beigās Ulme atzinis savu sadarbību ar VDK, tādējādi pārbaudes lieta tiesā netika ierosināta. Tomēr pats 8. Saeimas deputāts Arvids Ulme turpināja uzsvērt, ka pat pēc TSDC atzinuma VDK dokumentos viņš figurējis kā padomju varas ienaidnieks, kurš veic *antikonstitucionālu* un *antisociālu* darbību. Ulme noliedza, ka būtu atzinis šo sadarbību, un nāca klajā ar jaunām detaļām: bijušais VDK darbinieks Aivars Kronbergs bija liecinājis, ka “apzināti fiktīvi “ierakstījis viņu kā VDK aģentu.”¹⁵⁹ Avīzes *Vakara Ziņas* žurnāliste Līga Strautmane bija pielikusi pūles, lai noskaidrotu vairāk par mīklaino situāciju un jautājusi virsprokuroram Pēterim Dzalbem, kā vērtēt Ulmes paziņojumus. Dzalbe apstiprināja, ka Ulme 20003. gada 23. septembra iesniegumā atzinis sadarbību ar VDK, bet attiecībā uz viņa publiskajiem paziņojumiem paziņoja: “Viņš var uzskatīt, kā viņš grib.” Prokurors noliedza Ulmes izteikumus, ka nav nopratināti liecinieki, norādot, ka ir nopratināti “vismaz padsmīt” liecinieku, gan tie “kuri gāja uz VDK, gan dienesta darbiniekus”. Laikraksti atkal izvairījās ieņemt noteiktu pozīciju un izteikt vērtējumus, bet lasītājs varēja secināt, ka prokuratūrai, lai izbeigtu pārbaudes procesu, vajadzēja būt noteiktam tiesiskam pamatam, un šāds pamats, neskatoties uz Ulmes nolieģumu, ir viņa paša iesniegums.

2006. gada 7. jūnijā, kad 8. Saeima izskatīja jautājumu par VDK aģentu uzskaites kartīšu publiskošanu, deputāts Arvids Ulme, uzstājoties divas reizes, principā atkārtoja savus argumentus. Viņš norādīja, ka īstais VDK arhīvs atrodas Maskavā un VDK dokumentu pārņemšanas process bijis nenopietns: “Tāds pilnīgs sviests, jā, ir visas šitās te maisu būšanas.”¹⁶⁰ Viņš atkārtoti uzsvēra, ka aģentu kartītes ir atriebība – eleganta un perfekti izplānota – tiem, kuri nepiekrita ar

¹⁵⁸ Lulle, Aija. “Ulme: neesmu bijis VDK darbinieks”, *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2003, 12. augusts, 3. lpp.

¹⁵⁹ Skrebele, Gunta. “Čekista birkas piešūšanā Ulme saskata apzinātu provokāciju”, *Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai*, 2003, 15. okt., 1., 3. lpp.

¹⁶⁰ Latvijas Republikas 8.Saeimas pavasara sesijas septītās sēdes 2006.gada 7.jūnijā stenogramma. Pieejams:

http://www.saeima.lv/steno/2002_8/st_060607/st0706.htm

VDK sadarboties. Vienlaikus ar viņa aģenta kartītes noformēšanu izplatīta informācija, ka viņš ir neuzticams *pretpadomju* elements. Viņš paziņoja, ka “kāds nodzēries alkoholiķis prokurors” par sadarbību atzinis izsaukumus uz VDK. Ulme bijis spiests ierasties VDK Valmierā, Rīgā, savukārt VDK darbinieki no Dobeles apmeklējuši viņu Tērvetē. Arvīds Ulme uzsvēra, ka zina gadījumus, kad reāls VDK aģents, kas viņam atzinies sadarbībā ar VDK, nav atrodams VDK aģentūras kartotēkā.¹⁶¹ Neviens Saeimas sēdē ar Ulmi nepolemizēja. Jāteic, ka 8. Saeima bija pēdējā, kurā Arvīdu Ulmi ievēlēja.

2011. gadā portāls *Pietiek* pievērsta uzmanību, ka Arvīds Ulme, par kura sadarbību ar VDK apliecinātiem dokumentiem kopš 1998. gada augusta ziņojusi Centrālā vēlēšanu komisija, joprojām apgalvo, ka nav sadarbojies, lai gan pēc prokuratūras ziņām esot atzinies sadarbībā. Uz *Pietiek* jautājumu par to, kāpēc Ulme netiesājas, bija saņemta atbilde: “Tiesāšanās prasa naudu.”¹⁶² Pateicoties minētajai publikācijai, aktualizējas jautājums par to, kāpēc sadarbības fakta atzīšanas gadījumus npublicē oficiālajā laikrakstā un kāpēc informācija par šiem gadījumiem ir vēl skopāk pieejamāka nekā par tiesvedību sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās.

9. Saeimas vēlēšanas

2006. gada augustā TSDC informēja, ka pieci 9. Saeimas deputāta kandidāti varētu būt sadarbojušies ar VDK. Tie bija Juris Zaķis, kurš šoreiz kandidēja no Latvijas Sociāldemokrātiskās Strādnieku partijas, Māris Druva (Sociālā Taisnīguma partija), Jēkabs Liepiņš (Sociālā Taisnīguma partija), Aivars Saliņš (Saskaņas Centrs) un Arvīds Ulme, kurš kandidēja no Zaļo un zemnieku savienības. Visi sadarbību ar VDK noliedza.¹⁶³ 2006. gads bija intensīvu debašu gads, kad VDK aģentu kartotēkas publiskošanas mēģinājumi divreiz saskārās ar Valsts

¹⁶¹ Latvijas Republikas 8.Saeimas pavasara sesijas septītās sēdes 2006.gada 7.jūnijā stenogramma. Pieejams:

http://www.saeima.lv/steno/2002_8/st_060607/st0706.htm

¹⁶² Ulmes kandidēšana ZKS sarakstā atgādina aģenta “Zāles”lietu. Pieejams:

http://pietiek.com/raksti/ulmes_kandidesana_zzs_saraksta_atgadina_agenta__zales__lietu

¹⁶³ “Deputātu kandidāti: Neesam bijuši čekas aģenti”, *Latvijas Avīze*, 2006, 29. augusts, 4. lpp.

prezidentes Vairas Viķes-Freibergas veto¹⁶⁴. Tomēr ziņas par pieciem kandidātiem neizraisīja lielas debates. Kandidātu vārdi bija nosaukti jau iepriekšējās vēlēšanās. Jānorāda, ka no partijām, kuru vidū bija atklātas personas, kas iespējams sadarbojās ar VDK, tikai *Zaļo un zemnieku savienība* iekļuva 9. Saeimā.

2008. gada maijā preses uzmanību sadarbības ar VDK gaismā izpelnījās Augstākās Tiesas priekšsēdētāja amata kandidāts Ivars Bičkovičs. Atspoguļojums, acīmredzot, balstījās 1995. gadā notikušā tiesas procesa par sadarbības fakta konstatēšanu Zemgales priekšpilsētas tiesā¹⁶⁵ materiālos, kas preses uzmanības lokā nonāca tikai pēc Bičkoviča izvirzīšanas tiesu varai nozīmīgajam amatam. Informācija notikušo tiesas procesu un viedoklis šajā sakarā bija atspoguļots 2008. gada 11. maija televīzijas raidījumā *Nekā Personīga*.¹⁶⁶ Raidījumam sekoja *Dienas* raksts ar emocionālu un tēlainu ievadu, kas atklāj Ivara Bičkoviča viedokli par saskarsmi ar VDK. Proti, septiņdesmito gadu nogalē pēc *pretpadomju* incidenta Kokneses vidusskolā tur ieradās VDK pārstāvji. Tad arī esot noticis pirmais kontakts ar šo institūciju. *Dienas* stāstījums atklāj, ka nākamo

¹⁶⁴ V. Viķe-Freiberga likumu divas reizes 2006. gadā nodeva otrreizējai caurlūkošanai. Valsts prezidentes argumentācija pausta viņas vēstulēs Saeimai 2004. gada 21. maijā, 2006. gada 16. jūnijā un 2006. gada 1. novembrī. Valsts prezidente argumentēja, ka Latvijai pieejamais dokumentu kopums “nedod iespēju izvērtēt katru atsevišķu sadarbības ar VDK faktu”, “nesniedz informāciju par sadarbības motivāciju un raksturu, neliecina par sadarbības raksturu”, neatspoguļo “katras personas individuālo attieksmi”, nepierāda vainu. Ņemot vērā to, ka valsts rīcībā nav visu dokumentu, prezidente aicināja veikt izpēti, balstoties bijušo aģentu brīvprātīgā sadarbībā ar izmeklēšanas un pētniecības iestādēm. Prezidente ieteica iesaistīt šajā darbā Latvijas vēsturniekus (Valsts prezidentes Vairas Viķes-Freibergas 2006. gada 1. novembra vēstule 8. Saeimas priekšsēdētājam Ingridai Ūdrei). Skat. vairāk Taurēns, Jānis. “Zinātniskā un sabiedriskā polemika par LPSR Valsts drošības komitejas dokumentāro mantojumu” *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 427.–429. lpp.

¹⁶⁵ Zālīte-Kļaviņa, Zane. “Kādreizējie čekisti liecinājuši – Bičkovičs nolūkots pastāvīgam darbam VDK, nevis aģenta statusam”, *Diena*, 2008, 22. maijs. Pieejams: <https://www.diena.lv/raksts/latvija/politika/kadreizejie-cekisti-liecinajusi--bickovics-nolukots-pastavigam-darbam-vdk-nevis-agenta-statusam-606025>

¹⁶⁶ “TV pārraide: Bičkovičs esot bijis VDK aģents”, *DELFI*, 2008, 11. maijs. Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/tv-parraide-bickovics-esot-bijis-vdk-agents.d?id=20924309>

reizi VDK darbinieki mēģinājuši savervēt Bičkoviču, kad viņš studējis Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes Juridiskajā fakultātē.¹⁶⁷ 1983. gada 4. novembrī bijusi noformēta aģenta uzskaites kartīte, piešķirts segvārds *Raitis*, tomēr Ivars Bičkovičs noliedza sadarbību ar VDK, norādot, ka atšķirībā no citiem studentiem esot nodienējis “krievu armijā” divus gadus, kas diez vai notiktu, ja viņš būtu VDK aģents. Prokuratūra pati neuzskatīja sadarbības faktu par pierādāmu, to neatzina arī tiesa. Lietā liecinājuši trīs VDK darbinieki, kuri noliedza Ivara Bičkoviča sadarbību. Kartītes noformēšanu atzina VDK darbinieks un Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes rektora, kas tobrīd bija Visvaris Millers,¹⁶⁸ palīgs Arvīds Inzelbergs, kurš tādējādi vēlējies izslēgt citu VDK darbinieku vervēšanas mēģinājumus, un izteica hipotēzi, ka puisis, acīmredzot, bijis perspektīvs kadrs štata darbinieka amatam. Inzelbergs noliedza, ka Bičkovičs kaut ko zinātu par kartīti un aģenta statusu. Tiesā liecināja arī VDK 1. daļas 1. nodaļas priekšnieks Gunārs Pudels un darbinieks Viesturs Kociņš. Pudels apstiprināja, ka “nodaļas funkcija” bija izlūkošana, nevis aģentu vervēšana. Lietā bija arī Bruno Šteinbriks liecības, ka potenciālo VDK štata darbinieku “varēja ieslēgt aģentūrā, lai cits neviens darbinieks viņam nevarētu tikt klāt”.¹⁶⁹ Interesanti, ka Šteinbriks bija aicināts liecināt par 1. daļas aģentūru. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras lietu padziļināta izpēte liecina, ka Bruno Šteinbriks no 1983. gada marta, tātad laikā, kad esot vervēts Ivars Bičkovičs, līdz 1984. gada augustam bija LPSR iekšlietu ministra pirmais vietnieks, bet pirms tam no 1972. gada marta līdz 1983. gada martam bija LPSR VDK 2. daļas priekšnieks. Turklāt visas karjeras laikā Bruno Šteinbriks tikai īsu brīdi, no 1953. gada aprīļa līdz 1954. gada aprīlim bija LPSR iekšlietu

¹⁶⁷ Zālīte-Kļaviņa, Zane. “Kādreizējie čekisti liecinājuši – Bičkovičs nolūkots pastāvīgam darbam VDK, nevis aģenta statusam”, *Diena*, 2008, 22. maijs. Pieejams: <https://www.diena.lv/raksts/latvija/politika/kadreizejie-cekisti-liecinajusi--bickovics-nolukots-pastavigam-darbam-vdk-nevis-agenta-statusam-606025>

¹⁶⁸ Skat. Latvijas Universitātes Bibliotēkas virtuālo izstādi *Pēc diviem mirkliem 100 gadi: Rektoru galerija*. “Pēc diviem mirkliem 100 gadi: Rektoru galerija” [virtuālā izstāde], *MIRKLIS.LU.LV*. Pieejams: <http://www.mirkli.lu.lv/>

¹⁶⁹ Zālīte-Kļaviņa, Zane. “Kādreizējie čekisti liecinājuši – Bičkovičs nolūkots pastāvīgam darbam VDK, nevis aģenta statusam”, *Diena*, 2008, 22. maijs. Pieejams: <https://www.diena.lv/raksts/latvija/politika/kadreizejie-cekisti-liecinajusi--bickovics-nolukots-pastavigam-darbam-vdk-nevis-agenta-statusam-606025>

ministrijas, kas tobrīd veidoja vienotu resoru, apvienojot valsts drošību un iekšlietas, bija 1. daļas 3. nodaļas operatīvais pilnvarotais. No 1986. gada oktobra līdz 1990. gada 22. novembrim Bruno Šteinbriks bija LPSR iekšlietu ministrs, pirms tam īsu brīdi strādājot PSRS iekšlietu struktūrās.¹⁷⁰ Tātad formāli Šteinbriks nevarēja sniegt ziņas par to, kā rīkojās LPSR VDK pēc viņa aiziešanas no šīs struktūras 1983. gada martā.

9. Saeima jautājums par Ivara Bičkoviča apstiprināšanu Augstākās Tiesas priekšsēdētāja amatā izskatīja 2008. gada 5. jūnijā. *Pilsoniskās Savienības* deputāte, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes asociētā profesore Dr. iur. Ilma Čepāne norādīja, ka

“nav juridiska iemesla šaubīties par tiesas spriedumu saistībā ar Bičkoviča kunga attiecībām ar Valsts drošības komiteju un SAB atzinumu par viņa pielaidi valsts noslēpumam”,

tomēr viņai bija citi iebildumi pret Bičkoviča kandidatūru. Jakovs Pliners (PCTVL) “baumas” par sadarbību ar VDK norādīja kā vienu no iemesliem, kāpēc frakcija par Ivaru Bičkoviču nebalsos. Tomēr kopumā debates bija samērā īsas un, kā izteicās Kārlis Šadurskis (*Pilsoniskā Savienība*): “Līdz ar to es secinu, ka tās īstās debates katram no klātesošajiem deputātiem būs pašam savās domās.” Viņš arī ierosināja, un deputātu vairākums atbalstīja, “balsošanu izdarīt ar vēlēšanu zīmēm”. Rezultātā Ivars Bičkovičs bija apstiprināts amatā ar 63 balsīm *par* (35 balsis bija *pret*, bet 1 vēlēšanu zīme bija atzīta par nederīgu).¹⁷¹

Versiju par VDK cerībām rast I. Bičkovičā potenciālu štata darbinieku, nevis aģentu atbalstīja arī *Dienas* komentētājs Aivars Ozoliņš rakstot, ka:

“čeka aģenta kartiņa, kuras izcelsmes skaidrojums gan varētu būt arī patiess — viņam piedāvāja nevis aģenta, bet gan VDK virsnieka karjeru; viņš atteicās, taču darba piedāvātājs bija «rezervējis» sev potenciālo «kadru», aizpildīdams par viņu aģenta kartiņu. Tā tas laikam mēdza notikt. Katrā ziņā SAB ir viņam piešķīris pielaidi valsts

¹⁷⁰ Jarinovska, Kristīne. “Ieskats LPSR iekšlietu ministra un VDK darbinieka Bruno Šteinbrika LKP CK personas kadru lietā”.

¹⁷¹ Latvijas Republikas 9. Saeimas pavasara sesijas divpadsmitās sēdes 2008.gada 5.jūnijā stenogramma. Pieejams:

<http://www.saeima.lv/steno/Saeima9/080605/st080605.htm>

noslēpumam. (Tiesa, otrās, nevis augstākās kategorijas, kāda bija Guļānam).”¹⁷²

10. Saeimas vēlēšanas

2010. gada septembrī *Latvijas Vēstnesis* publicēja 10. Saeimas deputātu kandidātu sarakstus. Ļoti piesardzīgs formulējums –

“Totalitārisma seku dokumentēšanas centram ir ziņas, ka tā rīcībā ir dokumenti, kas liecina, ka šis kandidāts varētu būt sadarbojies ar Latvijas PSR Valsts drošības komiteju kā šī dienesta aģents” –

bija piemērots vairākiem kandidātiem, proti, pazīstamajam mūziķim Robertam Gobziņam (Pēdējā partija), Latvijas Fotofonda prezidentam Aivaram Āķim (ATBILDĪBA – sociāldemokrātiska politisko partiju apvienība)¹⁷³, Muitas veterānu biedrības vadītājs Aivars Saliņš (Par prezidentālu republiku)¹⁷⁴, Arvīds Ulme (Zaļo un zemnieku savienība)¹⁷⁵, finanšu konsultants Ēriks Tīrums (Tautas kontrole)¹⁷⁶, Ēriks Didrihsons (Politisko partiju apvienība *Saskaņas Centrs*)¹⁷⁷. Ziņas par iespējamo sadarbību ar VDK bija publicētas arī par pazīstamo aktieri Rolandu Zagorski [Rolands Zagorskis-Rolands], kas kandidēja no saraksta *Daugava – Latvija*.¹⁷⁸

Rolands Zagorskis savu sadarbību ar VDK noliedza un norādīja, ka četrus mēnešus bijis PSKP biedrs, četrus mēnešu laikā, kad bijis Andreja Upīša LPSR Valsts Akadēmiskā drāmas teātra PSKP pirmorganizācijas sekretārs, panācis “šūniņas” likvidēšanu. Savukārt

¹⁷² Ozoliņš, Aivars. “Bičkovičs un personas”, *Diena*, 2008, 5. jūnijs, 6. lpp.

¹⁷³ “9.saraksts. «ATBILDĪBA – sociāldemokrātiska politisko partiju apvienība», *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 141 (4333), 2010, 7. septembris. Pieejams arī: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/217308>

¹⁷⁴ “7.saraksts. «Par prezidentālu republiku», *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 139 (4331), 2010, 2. septembris. Pieejams arī: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/216067>

¹⁷⁵ “6. saraksts. Zaļo un Zemnieku savienība”, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 138 (4330), 2010, 1. septembris. Pieejams arī: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/215985>

¹⁷⁶ “5. saraksts. «Tautas kontrole», *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 137 (4329), 2010, 31. augusts. Pieejams arī: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/215905>

¹⁷⁷ “4. saraksts. Politisko partiju apvienība «Saskaņas Centrs», *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 136 (4328), 2010, 27. augusts. Pieejams arī: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/215780>

¹⁷⁸ “10.saraksts. Partija «Daugava – Latvijai», *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 141 (4333), 2010, 7. septembris. Pieejams arī: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/217308>

bijušais TSDC vadītājs Indulis Zālīte, kas, acīmredzot, pēc paraduma iztaujāts, nevarēja pēc būtības komentēt šīs ziņas.¹⁷⁹ Trimdas latviešu prese bija savulaik sniegusi pozitīvas atsauksmes par Andreja Upīša LPSR Valsts Akadēmiskā drāmas teātra izrādēm ASV ar Rolanda Zagorska dalību, piemēram, 1987. gada februārī ar Harija Gulbja lugu *Olivers*.¹⁸⁰ Sagaidāms, ka VDK zinātniskās izpētes komisijas stipendiāte Krista Anna Belševica sniegs skaidrojumu šajā jautājumā.

Roberts Gobziņš diezgan atklāti izsmēja ziņas par savu iespējamo sadarbību ar VDK, norādot, ka sabiedrība “vairs nav tik dumja”, lai ticētu *čekas maisiem*. Viņš dzēlīgi atzīmēja, ka bijis perspektīvs VDK intereses objekts, jo jau no piecu gadu vecuma zinājis angļu un vācu valodas.¹⁸¹ Gobziņš sniedz vairākas versijas tam, kā viņš nonācis aģenta statusā, tomēr teica, ka neko nav darījis, lai viņu par tādu uzskatītu.¹⁸²

2011. gada 18. janvārī *Latvijas Vēstnesis* ziņoja, ka 2010. gada 31. decembrī stājies spēkā Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas spriedums, kas caurskatīja Ogres rajona tiesas spriedumu apelācijas kārtībā, ka 1938. gadā dzimušais Gatis Ozoliņš ir bijis VDK informators un ir konstatēts viņa slepenas sadarbības fakts ar bijušo Valsts drošības komiteju,¹⁸³ tomēr nekas vairāk par minēto sadarbību nav ziņots. Ievērojams, ka paziņojums atspoguļo tikai rezolutīvo daļu. Tajā nav informācijas ne par lietas numuru, ne par tiesa sastāvu, ne par prokuroru. Šāds paziņojums nav raisījis preses uzmanību.

11. Saeimas vēlēšanas

2011. gada 5. septembrī *Latvijas Vēstnesis* publicēja deputātu kandidātu sarakstus 11. Saeimas vēlēšanām. Par vairākiem kandidātiem bija piezīme, ka TSDC rīcībā

¹⁷⁹ Kārklīņš, Kristaps. " Pirms vēlēšanām atkal purina «čekas maisus»", *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2010, 11. augusts, 1., 4. lpp.

¹⁸⁰ Celle, Māra. "«Olivers» nāk", *Laiks*, Nr. 9, 1987, 31. janvāris, 3.–4. lpp.

¹⁸¹ Kārklīņš, Kristaps. " Pirms vēlēšanām atkal purina «čekas maisus»", *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2010, 11. augusts, 1., 4. lpp.

¹⁸² "Gobziņš: «Jā, es esmu VDK aģents!»", *Jauns.lv*, 2010, 10. augusts. Pieejams: <http://jauns.lv/raksts/zinas/210799-gobzins-ja-es-esmu-vdk-agents>

¹⁸³ "Sadarbības fakta konstatēšana", *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 9 (4407), 2011, 18. janvāris. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/224459>

“ir ziņas, ka tā rīcībā ir dokumenti, kas liecina, ka šis kandidāts varētu būt sadarbojies ar Latvijas PSR Valsts drošības komiteju kā šī dienesta aģents”.

Formulējuma ziņā Centrālā vēlēšanu komisija palika piesardzīgās pozīcijās. Minētie kandidāti bija Starptautiskās praktiskās psiholoģijas augstskolas docētājs Aigars Zariņš (Tautas kontrole), Arvīds Ulme (Zaļo un zemnieku savienība), Muitas veterānu biedrības vadītājs Aivars Saliņš (Par prezidentālu republiku), Osvalds Putniņš (Politiskā partija *Kristīgi demokrātiskā savienība*), Harijs Ozols, (Politisko partiju apvienība *Vienotība*).¹⁸⁴

Harijs Ozols nevaicājās no publicitātes – tieši pretēji – sniedza interviju, kurā paziņoja, ka viņu uzaicināja Satversmes aizsardzības biroja darbiniece, kura

“parādīja A4 formāta lapu, uz kuras bija uzspiests kaut kāds zīmogs, un zīmogā, ar roku, ierakstīts mans vārds, uzvārds, tēva vārds.”

Harijs Ozols norādīja uz sarunu ar VDK izmeklētāju, kurā noliedzis, ka kaut ko zinātu par mājas kāpņu telpā atrasto uzrakstu “Sietiet krievus”. Viņš apliecinājis izmeklētājam, ka viņu un viņa draugus interesē tikai māksla un meitenes. Ozols apliecināja, ka noteikti vērsīsies tiesā.¹⁸⁵

Harija Ozola lieta 2012. gada sākumā tika izskatīta Jūrmalas pilsētas tiesā, kas atzina, ka viņš nav apzināti slepeni sadarbojies ar VDK. Pats Ozols norādīja, ka TSDC informācija bija *zibens spēriens* no skaidrām debesīm un pauda uzskatu, ka kartīte izveidota pēc vienas nopratināšanas VDK, kuras laikā Ozols “atstājis nenopietnu iespaidu un «mētājis muļķi»”. Prokuratūra atzina, ka ir pierādīts, ka pastāvēja Harija Ozola uzskaites kartīte, bet “pirmstiesas pārbaudes laikā nav gūti pierādījumi, kas apstiprinātu faktu, ka Harijs Ozols būtu bijis VDK informators”. Pārbaudes lietu ierosināja pēc Harija Ozola prasības. Žurnāla *lr* interneta vietnē publicētā ziņa par tiesvedību atklāj arī Ozola neapmierinātību ar to, ka publicē ziņas par to, ka TSDC rīcībā ir dokumenti, kas liecina par iespējamu sadarbību. Viņaprāt, tas vien, ka rakstīts, ka sadarbība ir iespējama, rada iespaidu par to, ka sadarbība

¹⁸⁴ Latvijas Vēstnesis, 2011, 5. sept.

¹⁸⁵ Ozols, Harijs. Harijs Ozols par saistību ar VDK un sarunu SAB, APOLLO, 2011, 21. augusts. Pieejams: <http://apollo.tvnet.lv/zinas/harijs-ozols-par-saistibu-ar-vdk-un-sarunu-sab/490999>

ir notikusi. *IR* ziņa kopumā rada iespaidu, ka Ozola un prokuratūras versija ir pārliecinājusi ziņas sagatavotāju.¹⁸⁶

Centrālās vēlēšanu komisijas priekšsēdētājs Arnis Cimdars, acīmredzot, iztaujāts par kārtējo atklāto sadarbību ar VDK un nepieciešamību publicēt ziņas par deputātu kandidātu sadarbību ar VDK, atzina, ka “šādas likuma prasības varētu arī nebūt, taču kādam tā joprojām var likties pamatota”. Tāpat viņš norādīja, ka pēc viņa novērojumiem

“prasība informēt vēlētājus par deputāta kandidāta iespējamo sadarbību ar Latvijas PSR Valsts drošības komiteju (VDK) vēlētājiem nav izšķiroša.”

Cimdars uzsvēra, ka Georga Andrejeva ievēlēšana Eiropas Parlamentā ir liecība viņa teiktajam. Vēlētāji, viņaprāt, vērtēja deputātu kandidātus pēc vairākiem kritērijiem. Cimdars uzskatīja, ka sabiedrības viedoklis noteiks, vai šo ziņu publiskošana turpināma.¹⁸⁷

Partija *Tautas kontrole* paziņoja, ka tās kandidāts Aigars Zariņš nav bijis VDK aģents un izteica sašutumu, ka pastāvošā sistēma liek cilvēkam taisnoties par šiem jautājumiem. Partijas pārstāvji norādīja:

“[...] pagājuši jau 20 gadi kopš neatkarības atgūšanas, tāpēc būtu laiks "pārvilkt krustu" čekas maisu revidēšanai, jo īstie materiāli jau nemaz Latvijā arī neesot atstāti, bet pēc kailiem kartotēku datiem neko īsti pierādīt nevarot”.¹⁸⁸

Tautas kontroles valdes priekšsēdētājs Rihards Jablokovs savā argumentācija gāja tik tālu, ka pauda viedokli, ka “pēdējos 20 gadus atradušies pie varas valstī, nekā tādi, kas atrodas VDK kartotēkās”.¹⁸⁹

¹⁸⁶ “Tiesa Ozolu neatzīst par VDK aģentu”, *IR*, 2012, 17. janvāris. Pieejams: <http://www.irlv.lv/en/2012/1/17/tiesa-ozolu-neatzist-par-vdk-agentu>

¹⁸⁷ “CVK: iespējamā sadarbība ar VDK vēlētājam nav izšķirīga”, *IR*, 2011, 24. augusts. Pieejams: <https://irir.lv/2011/08/24/cvk-iespejama-sadarbiba-ar-vdk-veletajam-nav-izskiriga>

¹⁸⁸ “Tautas kontrole pārliecināta, ka tās biedrs Zariņš nav sadarbojies ar VDK (LETA)”, *Diena*, 2011, 24. augusts. Pieejams: <https://www.diena.lv/raksts/latvija/politika/tautas-kontrole-parliecinata-ka-tas-biedrs-zarins-nav-sadarbojies-ar-vdk-13899770>

¹⁸⁹ “Tautas kontrole pārliecināta, ka tās biedrs Zariņš nav sadarbojies ar VDK (LETA)”, *Diena*, 2011, 24. augusts. Pieejams: <https://www.diena.lv/raksts/latvija/politika/tautas-kontrole-parliecinata-ka-tas-biedrs-zarins-nav-sadarbojies-ar-vdk-13899770>

Secinājumi un ieteikumi

Kopš neatkarības atgūšanas presē un publiskajā telpā tika pievērsta pietiekami liela uzmanība bijušo VDK aģentu jautājumam. Galvenokārt tas bija saistīts ar Saeimas un pašvaldību vēlēšanām. Prese publicēja to Saeimas vēlēšanās izvirzīto kandidātu vārdus, kuri pēc TSDC ziņām bija varējuši būt VDK aģenti. Tomēr jāsaka, ka pilnīgi noteikti trūka t. .s. pētnieciskās žurnālistikas, lai mēģinātu noskaidrot lietas būtību un izvērtēt, cik ticama varētu būt tā vai cita kandidāta saistība ar VDK, pētot viņa darbību PSRS okupācijas laikā. Presē tādā vai citādā veidā pieminētas ap 60 personas, par kuru sadarbību ar VDK bijusi informācija TSDC, sīkāk prese iztīrāja ievērojami mazāku skaitu no šiem gadījumiem. Presē tika apskatītas apmēram 20 tiesas prāvu, kurās tika pārbaudīts personas sadarbības fakts ar VDK. Tas ir būtiski mazāks skaitlis nekā šādas tiesas prāvas faktiski bija, kā norādīts iepriekš.

Prese nosauca apmēram piecpadsmit VDK virsnieku vārdus, ieskaitot pazīstamākos Staņislavu Zukuli, Edmundu Johansonu un Jāni Trubiņu. Pateicoties tiesvedības atspoguļojumam presē, atklātībā nonāca arī mazāk zināmu VDK virsnieku vārdus, ieskaitot tos, kas strādāja segorganizācijās.

Lielāku preses interesi izsauca varas partiju kandidāti un sabiedrībā labi pazīstamas personas. Tomēr intervijas sniedza un publiski uzstājās tikai daži no daudziem nosauktajiem. Ir iespējams, ka daudzi atteicās sniegt komentārus. No tiem, kuri komentēja situāciju, daudzi atsaucās uz savu zinātnisko darbību. Daudzi skaidroja sava vārda publiskošanu ar politisko pretinieku intrigām, piemēram, Jānis Rupkus un Normunds Lakučs. Patiesu sašutumu par apsūdzībām saistībā ar VDK pauda Arvīds Ulme, kurš nenoguris uzsvēra, ka īstenībā esot bijis padomju varas pretinieks un grāvējs.

Iezīmējas vairāki modeļi, kādos gadījumos aģenta personas lietai esot noformēta aģenta uzskaites kartīte. Viens no tiem bija kartītes noformēšana zinātniekam, kas devās ārzemju komandējumos un atskaitījās formāli institūcijās, kas tos bija sūtījušas, bet faktiski VDK. Daudzi noliedza, ka būtu zinājuši par atbildīgo amatpersonu saistību ar VDK. Līdzīgi varot traktēt populāru radošo profesiju pārstāvju aģentu lietu rašanos.

Bez šī modeļa iezīmējas citi. Daudzi no tiem, kuriem bija noformēta aģenta uzskaites kartīte, bija padomju varas pretinieki – tā saucamie disidenti, disidentiska darbība –, kas ļoti ticams noveda viņus kontaktos ar VDK, un tieši šajos gadījumos atklātība varētu palīdzēt noskaidrot lietas patiesos apstākļus. Iezīmējas modelis, ka aģenta uzskaites kartīte izveidota PSRS laika nelegālajam komersantam, tomēr tādu netika atklāts daudz, acīmredzot, parasti PSRS laika nelegālās komercijas pārstāvji neieguva varas pozīcijas, kas prasītu sadarbības fakta konstatēšanu. Dažkārt apgalvoja, ka pat viena saruna ar VDK esot varēusi novest pie aģenta dokumentācijas izveides.

Prese, atspoguļojot prāvas par sadarbības fakta konstatēšanu ar VDK, parasti centās būt neitrāla un atspoguļot tiesas prāvā izklāstītas pušu pozīcijas. Starp rindām dažkārt nolasāma ironija. Tikai dažkārt prese pauda viedokli: spilgts piemērs ir *Dienas* žurnālistes Sanitas Jembergas sašutums par VDK Oktobra rajona nodaļas darbinieka Juriya Motina liecībām, kurās viņš nespēja atcerēties, vai viņš un viņa nodaļa vervējusi aģentus. Dažās, piemēram, Riharda Eigima lietā turpretī žurnālisti pat neminēja, ka liecinieks, kurš izveidois Eigima aģenta uzskaites kartīti, bija VDK virsnieks.

Preses materiāli liecina, ka pati prokuratūra neuzskatīja sadarbības faktu par pierādāmu tiesā, ja tai pieejamas bija tikai aģenta uzskaites kartītes. Šad un tad izskanēja viedoklis, ka VDK virsnieks varot kartīti safabricēt, šādu viedokli visumā atbalstīja Indulis Zālīte, aizrādot, ka to nevajadzētu attiecināt uz 99 procentiem gadījumu.

Prese parasti neapšaubīja pašu procesu kopumā, proti, to, ka vajadzētu vispār nodarboties ar sadarbības fakta ar VDK pierādīšanu tiesā. Tikai 2011. gadā vērojama tendence, uzdodot jautājumu Centrālās vēlēšanu komisijas priekšsēdētājam Arnim Cimdaram par jēgu šādiem ierobežojumiem vēlēšanās, apšaubīt atklātības nepieciešamību un, iespējams, sadarbības fakta ar VDK konstatēšanas nepieciešamību vispār. Faktiski, vērtējot preses darbu, jākonstatē, ka reti notika kāda žurnālista veikta izmeklēšana, jautājuma detalizēta izpēte; prese necentās aizdomāties par to, cik ticama reāli bija kādas konkrētas personas sadarbība ar VDK.

Runājot par partiju taktiku – vismaz varas partijas, it īpaši 21. gadsimtā, centās nevirzīt kandidātus ar VDK pagātni un pieprasīja

pašiem kandidātiem saņemt izziņas no TSDC. Sīkajām partijām tādu kandidātu vienmēr bija vairāk.

Varētu atzīmēt, ka lielākā interese par VDK aģentu un informatoru lietām bija deviņdesmitajos gados, savdabīgu kulmināciju tā sasniedza ap 1998. gadu, kad bija publicēti *Dienas* žurnālistu un *Neatkarīgais informācijas un pētniecības biroja* darbinieku raksti, vēlāk arī publicista Lato Lapsas raksti. Nāca klajā arī ciniskas VDK darbinieku intervijas, piemēram, triju VDK virsnieku – Jāņa Trubiņa, Arņa Jumīša un Nikolaja Ņevicka – intervija laikrakstam *Diena*.¹⁹⁰

Grūtākais uzdevums, acīmredzot, būtu sniegt kādas rekomendācijas par tiesu praksi. Šeit atliek, pirmkārt, pievienoties pētnieka, pieredzējuša tieslietu un iekšlietu darbinieka Jura Stukāna secinājumiem, kas izteikti jau 2015. gadā VDK zinātniskās izpētes komisijas starptautiskajā zinātniskajā konferencē Liepājā, kurā viņš norādīja:

“Novērtējot sadarbības fakta ar LPSR VDK pārbaudes un konstatēšanas pastāvošo sistēmu un iespējas iegūt un pārbaudīt pierādījumus, ir pamats atzīt, ka sadarbības ar LPSR VDK esības konstatēšana nav pilnīga un objektīva. Šīs sistēmas pilnveidošana saistāma ar iespēju Likumā par VDK dokumentiem noteikt prezumpciju par sadarbības fakta esību, ņemot vērā par konkrēto pārbaudāmo personu TDSC esošo dokumentu esību un sastāvu.”¹⁹¹

Otrkārt, būtu jāaicina nodrošināt tiesu prakses pētniecībai arī no vēsturnieka skatījuma sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas pilnībā, lai sadarbību, ko nebija iespējams atklāt procesa defektu dēļ, būtu iespējams novērtēt zinātniski.

¹⁹⁰ Skat. Taurēns, Jānis. “Zinātniskā un sabiedriskā polemika par LPSR Valsts drošības komitejas dokumentāro mantojumu” *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 414. lpp.

¹⁹¹ Stukāns, Juris. “Tiesu nolēmumu analīze par sadarbības ar LPSR Valsts drošības komiteju fakta konstatēšanu”, *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*, autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā, VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 144. lpp.